

# KULTÚRA SLOVA

*Časopis  
pre jazykovú  
kultúru  
a terminológiu*

*Orgán  
jazykovedného ústavu  
Ľudovíta Štúra  
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíkova, Klára Buzássyová, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Ján Oravec, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol, Elena Smiešková

TAJOMNÍČKA REDAKCIE

Katarína Matějová

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepková 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 18 — ČÍSLO 4

OBSAH

|                                                                                      |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| HORECKÝ, J.: Typy jazykových situácií ako základ jazykovej politiky . . . . .        | 97  |
| JAROŠOVÁ, A.: Jazyková situácia v ZSSR . . . . .                                     | 99  |
| KRUPA, V.: Jazyková situácia v ázijských krajinách . . . . .                         | 103 |
| RÁCOVÁ, A.: K niektorým charakteristickým črtám jazykovej situácie v Indii . . . . . | 106 |
| NÁBĚLKOVÁ, M.: Jazyková situácia v afrických rozvojových krajinách . . . . .         | 109 |
| NEMCOVÁ, E.: Jazyková situácia v USA . . . . .                                       | 112 |
| KOCISKÁ, J.: Jazyková situácia v Bruseli . . . . .                                   | 115 |

## Správy a posudky

|                                                                             |     |
|-----------------------------------------------------------------------------|-----|
| O teoretických otázkach marxistickej jazykovedy. M. Považaj . . . . .       | 116 |
| Kniha o jazykoch sveta. K. Buzássyová . . . . .                             | 119 |
| Jazyková výchova ako súčasť celoživotného vzdelávania. A. Rýzková . . . . . | 121 |
| Zoznam vžitých českých geografických názvov. L. Dvonč . . . . .             | 124 |

## Spytovali ste sa

|                                               |     |
|-----------------------------------------------|-----|
| Hindčina a hindustančina. A. Rácová . . . . . | 127 |
| Zapolárie — zapolárny. E. Rísová . . . . .    | 128 |

## *Typy jazykových situácií ako základ jazykovej politiky*

JÁN HORECKÝ

Jazykovou situáciou sa v súčasnej jazykovede rozumejú dva druhy situácie: jednak situácia jazyka, vlastne stav jazyka charakterizovaný súborom foriem jestvovania a súborom jazykových štýlov v jednotlivých formách jestvovania, jednak jazyková situácia istého spoločenstva vymedzená spravidla jazykmi používanými v istom sociálnom spoločenstve, najmä v istom štátnom útvare. Prirodzene, obidva uvedené javy dialekticky súvisia, a to aj preto, že pri jazykovej komunikácii členovia istého spoločenstva používajú nielen rozličné jazyky, ale aj rozličné formy týchto jazykov. Tak vznikajú rozličné formy bilingvizmu, resp. polylingvizmu a diglosie, resp. polygosie. O bilingvizme hovoríme vtedy, keď hovoriaci pri komunikácii voľne prechádzajú z jedného jazyka do druhého, o diglosii je reč vtedy, keď hovoriaci voľne prechádzajú z jednej formy jestvovania istého jazyka do druhej formy [napr. z nárečia do spisovnej formy].

Výskum stavu jazyka vyžaduje veľa bádateľskej práce a predpokladá dôvernú znalosť skúmaného jazyka, preto nám ťažko hovoriť o stave jednotlivých jazykov. Výskum jazykovej situácie v istých oblastiach je na pokročilejšom stupni. Okrem toho poznanie jazykovej situácie je oporným pilierom každej jazykovej politiky. Preto sa pokúšame ilustrovať najbežnejšie typy jazykových situácií krátkymi informatívnymi článkami.\*

\* Táto tematika bola sčasti aj na programe konferencie o marxistickej jazykovede v novembri 1983. [Správa o konferencii je na s. 116–118].

Na prvom mieste charakterizujeme jazykovú situáciu v Sovietskom zväze, lebo je príkladom racionálneho a pritom politicky dobre podloženého riešenia. Protí tejto situácii stavíme situáciu v Spojených štátoch amerických, kde je riešenie opreté o čisto empirické poznatky, resp. je ponechané samo na seba. Na zložitost jazykovej situácie v jednom štáte poukazujú informácie o situácii v Indii a v Belgicku. Predstavu o rozličných situáciách vo väčších zemepisných útvaroch ilustrujú informácie o situácii v Ázii a Afrike.

Zo zhromaždených poznatkov vyplývajú závery pre jazykovú politiku, najmä pokiaľ ide o plánovanie a prognózovanie vývinu jazykov vo všeobecnosti. Ako hlavný cieľ plánovania možno položiť úsilie vytvoriť podmienky pre slobodné používanie národných jazykov v politickom, ekonomickom a kultúrnom živote národov. Pri prognózovaní, ktoré je prirodzene ešte len v začiatkových štádiách, treba brať do úvahy predovšetkým rozvoj tzv. svetového jazykového procesu, ktorý je charakterizovaný prechodom od mnohojazyčnosti k jednojazyčnosti. Pravda, predstava o jednom svetovom jazyku je ešte veľmi ďaleká. Zatiaľ sa dá uvažovať skôr o hlavných jazykoch v jednotlivých oblastiach sveta, napr. v Európe a Amerike, na Blízkom východe a v severnej Afrike, na Ďalekom východe a pod.

Pritom vývin jazykovej situácie v Sovietskom zväze potvrdzuje nevyhnutnosť počítať s prechodom od viacjazyčnosti k jednojazyčnosti. Pri prognózovaní a potom aj podporovaní tohto prechodu však treba ustavične brať do úvahy, že jazyky i jednotlivé funkcie jazykov sa vyvíjajú nerovnomerne: neobyčajne rýchlo sa rozvíjajú terminologické systémy, pritom s výraznou tendenciou k medzinárodnej unifikácii, resp. inými slovami k internacionalizácii; v mnohých národných jazykoch postupne sa nivelizujú nárečia, vo všeobecnosti rýchlejšie postupuje sociálno-profesionálna dieferenciácia národných jazykov. Vzrastá stupeň vedomého pôsobenia na funkčný a štruktúrny rozvoj národných jazykov, do značnej miery sa uplatňujú aj požiadavky na formalizáciu jazyka, najmä v refazci dorozumievania medzi človekom a strojom.

Ako vidieť z publikovaných informácií o jazykovej situácii v jednotlivých typových oblastiach, ale aj z načrtnutých úvodných poznámok, budovanie socializmu a komunizmu v dnešnej etape prináša čoraz nástojčivejšie potrebu venovať pozornosť riešeniu jazykových situácií, a to vždy s ohľadom na zložitú kultúrnu, spoločenskú i jazykovú situáciu konkrétneho spoločenstva. Pri riešení jazykových zložiek tejto situácie treba však využívať stratégiu, princípy a skúsenosti, ku ktorým dospela jazykoveda v Sovietskom zväze a ku ktorým mohla dospieť práve len tu, v štáte, kde sa aj otázky jazykovej situácie riešia na leninskom princípe rovnoprávnosti národov a jazykov.

## Jazyková situácia v ZSSR

ALEXANDRA JAROŠOVÁ

Sovietsky zväz je mnohonárodnostný štát a na jeho území funguje približne 130 jazykov patriacich k rôznym jazykovým rodinám a skupinám. Ani jeden mnohonárodnostný štát sa nemôže vyvíjať normálne, ak sa jeho občania nebudú navzájom rozumiieť, nebudú využívať najnovšie vedecko-technické poznatky a výsledky kultúrneho rozvoja spoločnosti. Sám život si nájstojčivo vyžaduje existenciu všeobecne prijateľného a uznaného jazyka, ktorý by medzi národmi Sovietskeho zväzu plnil funkciu dorozumievacieho prostriedku. Takýmto „nadrárodným“ jazykom sa v mnohonárodnostnom sovietskom štáte stala ruština. Dôležitou podmienkou rozvoja sovietskej spoločnosti je harmonická koexistencia všetkých jazykov a znalosť ruštiny ako druhého jazyka u neruského obyvateľstva. Nepoznať ruštinu znamená dobrovoľne sa zriecť veľmi bohatého zdroja poznatkov, duchovne sa ochudobňovať a zredukovať sféru svojho pôsobenia na miestne podmienky. Potreba znalosti ruštiny u všetkých občanov ZSSR nie je v protiklade so záujmami neruských národov a národností. Zásada dobrovoľnosti pri osvojovaní si ruštiny zostáva v platnosti. Ďalší rozvoj a rozkvet národných jazykov pokračuje a bude pokračovať aj v budúcnosti. Strategickou líniou jazykovej politiky sovietskeho štátu je rozšírenie bilingvizmu u občanov neruských národov. Ide o bilingvizmus, pri ktorom by harmonicky koexistovala ruština ako národný dorozumievací prostriedok a ostatné autochtónne jazyky národov ZSSR. Ruština sa nestala nadrárodným jazykom náhodou. Rusi tvoria viac ako polovicu obyvateľstva, Ukrajinci a Bielorusi väčšinou ovládajú ruštinu. Tieto dva národy spolu s Rusmi tvoria tri štvrtiny obyvateľstva Sovietskeho zväzu. Viac ako 16 miliónov predstaviteľov iných národov považuje ruštinu za svoj materinský jazyk. V ruštine je napísaná jedna z najbohatších literatúr na svete. V súčasnosti je ruština rozšíreným medzinárodným jazykom a je jedným z rokovacích jazykov OSN.

Konkrétne sociologické výskumy ukázali, že bilingvizmus vzniká niekoľkými spôsobmi: bezprostredným kontaktom medzi skupinami ľudí hovoriacimi rôznymi jazykmi v rámci mnohonárodnostných pracovných kolektívov, vyučovaním ruštiny v školských zariadeniach, vojen-skou prezenčnou službou v Sovietskej armáde. Výskumy ukázali, že spoločné hry detí rôznych národností majú veľký význam pri utváraní bilingvizmu napr. v Estónsku.

Najviac je rozšírená ruština medzi pracujúcimi bieloruskej, ukrajinskej, poľskej a iných slovanských národností. Vysoké percento zna-

losti ruštiny medzi pracujúcimi židovskej národnosti vysvetľuje ten fakt, že väčšina z nich považuje ruštinu za materinský jazyk.

Ukrajinsko-ruský a rusko-ukrajinský bilingvizmus je tým typom bilingvizmu, v ktorom obidva vysoko rozvinuté jazyky majú v živote obyvateľstva USSR takmer rovnakú funkciu. Výber vyučovacieho jazyka, jazyka bežného aj oficiálneho styku sa spravuje želaním konkrétneho sovietskeho občana žijúceho v USSR. Na zasadnutiach Predsedníctva Akadémie vied Ukrajinskej SSR, na schôdzkach straníckych a spoločenských orgánov sa hovorí po rusky aj po ukrajinsky a voľne sa prechádza z jedného jazyka na druhý. Komunikácia v rámci rodiny, naopak, prebieha v jednom z dvoch jazykov. V neoficiálnom styku mestského obyvateľstva USSR funguje hovorová ruština miestnej modifikácie. Prejavujú sa v nej zvláštnosti ukrajinskej artikulácie, ukrajinská intonácia a melódia; v slovnej zásobe možno zaznamenať prítomnosť mnohých ukrajinských slov. Značná časť ukrajinskej inteligencie však aktívne ovláda spisovnú ruštinu, ako aj spisovnú ukrajinčinu. Takáto znalosť oboch jazykov v istom zmysle predstavuje klasický typ bilingvizmu. Podobná situácia ako v Ukrajinskej SSR je aj v Bieloruskej SSR, kde sa v bežnom aj oficiálnom styku používajú obidva jazyky, pričom v mestách sa častejšie používa ruština, na vidieku prevláda bieloruština. Formovanie a existencia istého typu bilingvizmu je podmienená mnohými jazykovými a mimojazykovými faktormi. Obidve skupiny faktorov treba brať do úvahy pri posudzovaní situácie v ostatných oblastiach Sovietskeho zväzu, pri skúmaní stupňa rozšírenia ruštiny medzi príslušníkmi neslovanských národov sovietskeho Pobaltia, Kaukazu, Strednej Ázie, Sibíri a sovietskeho Severu.

V republikách sovietskeho Pobaltia je iný obraz rozšírenia ruštiny ako v Bielorusku a na Ukrajine. Grafický systém litovčiny, lotyštiny a estónčiny je založený na latinke a jazyky sa svojou slovnou zásobou a gramatickým systémom značne odlišujú od ruštiny. Tieto okolnosti jazykového charakteru rozhodne vplývajú na stupeň rozšírenia a ovládania ruštiny medzi pracujúcimi lotyšskej, litovskej a estónskej národnosti.

Na rozvoj bilingvizmu medzi príslušníkmi týchto národov vplývajú samozrejme aj mimojazykové faktory. Jedným z nich je sociálno-profesiová štruktúra spoločnosti. Vysoký stupeň rozvoja bilingvizmu možno pozorovať tam, kde sú ľudia vzhľadom na svoju profesiu blízko spojení s pracujúcimi iných národností. Dôležitú úlohu má aj etnický činiteľ. V mnohonárodnostných kolektívoch nachádzajúcich sa v mestách vo východných oblastiach Lotyšska všetci ovládajú ruštinu. A naopak, v národnostne jednoliatych kolektívoch (najmä v poľnohospodárskej výrobe), ktoré pracujú v západných, stredných a severozápadných oblastiach Lotyšska, počet tých, ktorí ovládajú ruštinu,

tvorí 50 %. Na rozvoj bilingvizmu vplýva aj demografický faktor. Proces osvojenia si dvoch jazykov najaktívnejšie prebieha v mladších vekových skupinách. Až 90 % mladých ľudí v Lotyšskej SSR ovláda ruštinu. V starších vekových skupinách toto percento klesá. Spomínané mimojazykové faktory majú veľký vplyv na formovanie bilingvizmu nielen v Pobaltí, ale aj v iných zväzových republikách. Výskumy robené v severnom Kaukazsku ukázali, že na rozvoj bilingvizmu má značný vplyv miesto pobytu (či predstaviteľ danej národnosti žije v meste alebo na vidieku) a takisto charakter práce (duševná alebo fyzická). Napr. 73 % Čečenov pracujúcich duševne ovláda ruštinu. Medzi Čečenmi pracujúcimi fyzicky tvorí tento podiel iba 26,8 %. Znalosť ruštiny medzi mestským obyvateľstvom severokaukazskej oblasti je oveľa vyššia ako medzi tými, ktorí žijú na vidieku.

Národnostno-jazyková situácia v sibírskych, severných a ďaleko-východných oblastiach má tiež svoje špecifiká. Jazykové procesy u rôznych národov týchto oblastí prebiehali odlišne. Záviselo to od stupňa rozvoja kultúry a jazyka, od počtu príslušníkov národa a od iných činiteľov.

V dvadsiatych rokoch sovietske jazykovedné strediská vypracovali pre viac ako štyridsať jazykov, ktoré nemali svoje písomníctvo, abecedy, fonologické systémy, ortoepické normy, terminologické sústavy. Časť malých národov a etnických skupín nezačala používať písomníctvo vytvorené pre ne a dobrovoľne prešla na používanie jazykov početnejších národov a národností. Iteľmeni, Koriaci, Udegejci, Nanajci začali používať v mnohých oblastiach života ruštinu. Sociolinguvistické výskumy ukázali, že v rozličných vekových skupinách Nanajcov, Nivchov, Selkupov a Ketov sú veľké rozdiely v používaní ruštiny. Príslušníci mladšej generácie dobre ovládajú ruštinu a málo poznajú jazyk svojej národnosti — na rozdiel od starších ľudí, ktorí ho používajú takmer výlučne. Orientácia na ruštinu u mladších ľudí je zákonitá, lebo ruština je vyučovacím jazykom na školách, používa sa vo výrobnej sfére a je prostriedkom získavania informácií o živote krajiny aj o živote za jej hranicami.

Nie všetky sibírske a severské národy prežívajú proces samoasimilácie. Príslušníci mnohých národností používajú svoj jazyk pri bežnom styku v rámci rodiny aj v zamestnaní (napr. Negidaľci).

Značné rozdiely v stupni rozšírenia ruštiny sú aj medzi národmi stredoázijských republík. Počet Kazachov ovládajúcich ruštinu tvorí viac ako polovicu všetkých príslušníkov tohto národa. Turkméni, ktorí okrem materinského jazyka vedia aj po rusky, tvoria iba jednu štvrtinu národa.

Pri konštatovaní existencie bilingvizmu u príslušníkov istého národa bádatelia často pracujú s abstrakciou národných jazykov a neberú do

úvahy konkrétne formy existencie obidvoch jazykov (spisovná forma, nárečia, mestské koiné, profesionálne slangy a pod.). Aby sa modely jazykových situácií čo najviac priblížili skutočnosti, navrhujú niektorí bádatelia brať do úvahy fakt, že bilingvizmus sa realizuje v takej opozícii, pri ktorej forma (resp. formy) existencie jedného jazyka sú v protiklade k jednej z foriem existencie druhého jazyka. Osoba uskutočňujúca komunikačný akt v zložitej jazykovej situácii nemôže ovládať obidva jazyky v súhrne ich foriem. Problémom typológie jazykových situácií sa zaoberá E. G. Tumaňanová (1981). Za „klasický“ typ bilingvizmu možno považovať ovládanie spisovnej podoby materinského jazyka súčasne so spisovnou podobou druhého jazyka. Tento typ bilingvizmu (neruský národný jazyk v jeho spisovnej podobe — ruský jazyk v spisovnej podobe) je charakteristický pre inteligenciu mnohých zväzových republík. V jazykovom kontínuu niektorých oblastí ZSSR koexistuje diglosia aj bilingvizmus. V niektorých oblastiach Osetska sa súčasne so spisovným osetským jazykom používa aj digorské nárečie [jedno z dvoch základných nárečí]. Popri používaní týchto foriem národného jazyka používajú Oseti v určitých sférach života široko aj ruštinu. Buriati žijúci v oblasti Nižnij Udin okrem svojho jazyka používajú aj miestne ruské nárečie, aj spisovnú podobu ruštiny.

Častá je situácia, keď obyvatelia istých oblastí používajú okrem niektorej z foriem materinského jazyka aj dva cudzie jazyky. Tento jav možno pozorovať v širokých vrstvách arménskej inteligencie v Gruzínskej a Azerbajdžanskej SSR. Gruzínski Arméni popri arménskom jazyku používajú v istých situáciách gruzínsky jazyk. Okrem toho spravidla ovládajú aj ruštinu, ktorú používajú v závislosti od konkrétnych podmienok.

V každom prípade sú konkrétne riešenia založené na leninskej zásade rovnoprávnosti národov a ich jazykov.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV  
Nálepkova 26, Bratislava*

#### LITERATÚRA

FEDOROV, A. I.: Nacionaľno-jazykovye problemy v Sibiri i ich rešenije. Voprosy jazykoznanija, 1983, č. 4, s. 102—108.

Naselenie SSSR. Spravočnik. Moskva, Izdatel'stvo političeskoj literatury 1983. 191 s.

Russkij jazyk kak sredstvo mežnacional'nogo obščeniija. Moskva, Nauka 1977. 302 s.

Teoretičeskie problemy social'noj lingvistiky. Moskva, Nauka 1982. 365 s.

TUMAŇAN, E. G.: Tipologija jazykovych situacij (kompleksnyje modeli oppozicij suščestvovanija jazyka). In: Teoretičeskiye problemy socialnoj lingvistiky. Moskva, Nauka 1981, s. 72—89.

## *Jazyková situácia v ázijských krajinách*

VIKTOR KRUPA

Proces postupného osamostatňovania niekdajších kolónií v Ázii nemal len administratívne a hospodárske aspekty, ale odohrával a odohráva sa i v oblasti kultúry. Národnoslobodzovacie hnutie, ktoré sa opieralo o široké vrstvy, vyústilo do zápasu s cudzou nadvládou. Symbolom tohto zápasu, v ktorom sa rodilo povedomie všeludovej jednoty, bol aj jazyk.

Toto povedomie sa nerodilo ľahko, lebo pre väčšinu ázijských krajín je príznačná národná zložitosť. Národnostne homogénne štáty sú v Ázii skôr výnimkou a väčšina rozvojových krajín obidvoch kontinentov predstavuje komplikované mnohonárodné štruktúry. Súvisí to s tým, že hranice štátnych útvarov sú v mnohých prípadoch výslednicou zápasu európskych mocností o nadvládu. Táto jazyková pestrosť má však aj iné príčiny. Národy vznikajú v období kapitalistických výrobných vzťahov, v spojitosti s hospodárskou konsolidáciou a so vznikom celonárodného trhu. V rozvojových krajinách však ešte koncom koloniálnej éry pretrvávali silné prvky feudalizmu a nie všetky etnické spoločenstvá sa konsolidovali ako národy.

Podľa celkovej jazykovej situácie v Ázii možno hovoriť o troch hlavných typoch krajín. Prvý, pomerne zriedkavý typ predstavujú jazykovo homogénne štáty, napr. Japonsko, KĽDR, južná Kórea. Druhý typ zahŕňa štáty, ktoré síce sú mnohonárodné, ale jedno jazykové spoločenstvo má jednoznačnú prevahu nad všetkými ostatnými, a to etnicky, kultúrne i politicky, napr. Thajsko, ČĽR, VSR. Najzložitejší je tretí typ reprezentovaný mnohonárodnými krajinami, v ktorých existuje viacero pomerne silných jazykových spoločenstiev, pričom ani jedno nemá výraznú prevahu, napr. India, Filipíny, Barma. Medzi týmito krajnosťami existuje veľa prechodných typov, napr. Irán, Malajzia a i.

Otázka jazyka ako celonárodného nástroja dorozumievania je jednou z najdôležitejších politických otázok v celej Ázii. Najmä v situácii extrémnej etnickej zložitosti sa pociťuje potreba jazyka, ktorý by pôsobil ako zjednocujúci činiteľ. Taký jazyk musí byť prijateľný pre rozličné etnické spoločenstvá, musí byť dostatočne rozvinutý, aby mohol plniť celý súbor náročných funkcií.

Jazykový problém sa v krajinách Ázie riešil v zásade dvojako. V niektorých krajinách funkciu štátneho jazyka plní naďalej jazyk bývalej koloniálnej mocnosti (napr. angličtina v Indii). Niektoré z takých krajín majú dokonca aj jazyky so starými literárnymi tradíciami, napr. India.

V iných krajinách začal plniť funkcie štátneho jazyka domáci jazyk, a to taký, ktorý bol už dávnejšie dostatočne rozvinutý, napr. arabčina, vietnamčina, khmérčina. Typickým príkladom tohto riešenia je Indonézia. Malajčina tu už po stáročia slúžila ako všeobecný dorozumievací jazyk a mala i bohatú literatúru. 28. 10. 1928 v Djakarte na kongrese indonézskej mládeže bola malajčina pod názvom indonézština vyhlásená za jazyk národnej jednoty, hoci je materinským jazykom len malého percenta Indonézanov. Jávcina, ktorou hovorí okolo polovice Indonézanov, sa nestala štátnym jazykom z obáv pred zvýhodnením jedného etnického spoločenstva. Malajčina sa stala štátnym jazykom aj v susednej Malajzii. Pred zložitú voľbu boli postavené Filipíny. Ešte v minulom storočí bola úradným jazykom španielčina a od začiatku 20. stor. angličtina. Nevykryštalizoval sa tu jazyk, ktorého pozície by boli porovnateľné s malajčinou. Preto bola po vyhlásení samostatnosti ponechaná vo funkcii úradného jazyka angličtina, a to popri tagalčine ako jazyku najvyspelejšieho národného spoločenstva. Počas procesu emancipácie angličtina však ustupuje tagalčine, ktorá sa urýchlene rozvíja, aby nakoniec mohla prevziať všetky funkcie štátneho jazyka.

Obidve alternatívy, t. j. voľba jazyka bývalej koloniálnej mocnosti, resp. voľba niektorého domáceho jazyka, majú svoje prednosti i nedostatky. Angličtina a francúzština sú ako svetové jazyky všestranne rozvinuté, majú bohatú literatúru a používajú sa v medzinárodnom styku. Na druhej strane táto voľba veľmi zaťažuje školstvo i masové komunikačné prostriedky a znižuje ich účinnosť vnútri krajiny, lebo široké vrstvy ovládajú tieto jazyky iba nedokonale. Už začiatkom šesťdesiatych rokov niektorí politici chápali, že používanie cudzieho jazyka má svoje hranice únosnosti, lebo takto vzniká priepasť medzi tenkou vrstvou vzdelaných (nebýva ich viac ako 5—10 %) a medzi masami vidieckeho obyvateľstva. Tento protiklad máva zväčša sociálne pozadie a je o to nebezpečnejší. Preto sa od samého začiatku obyčajne ráta s tým, že cudzí jazyk bude nahradený domácim jazykom, a v prechodnom období fungujú popri sebe dva jazyky (napr. na Filipínach, v Indii, v Singapúre).

Domáce jazyky plniace funkciu štátneho jazyka stoja pred nevyhnutnosťou demokratizácie a všestranného urýchléného rozvoja, ktorý musí brať do úvahy postupujúcu internacionalizáciu. Demokratizácia znamená, že jazyk musí byť prístupný širokým masám. Nám sa táto

požiadavka zdá samozrejماً, ale v Ázii bol literárny jazyk vlastníctvom elity a radikálne sa odlišoval od hovorového jazyka. Proces demokratizácie prebieha dvoma spôsobmi. Buď ľudová reč vytlačí starý literárny jazyk zo všetkých jeho funkcií, alebo kontinuita zostane zachovaná a do literárneho jazyka postupne prenikajú hovorové a ľudové prvky. Pokiaľ ide o jazykové prostriedky cudzieho pôvodu, demokratizácia sa nerovná ich paušálnemu odmietaniu, ale konsolidácii prvkov typických pre hovorový jazyk, prvkov, ktoré sú perspektívne. Súčasne sa vynára potreba rozvoja výrazových prostriedkov, lebo jazyk sa musí vyrovnáť s požiadavkami fungovania v modernej spoločnosti. Pre túto vyvinovú fázu je typický búrlivý rozvoj odbornej terminológie, ktorá sa tvorí z domácich zdrojov i z internacionalizmov; nadbytočné dvojtvary sa buď využívajú štylisticky, alebo sa vylučujú. Pritom má väčšiu stabilitu terminológia, ktorá sa tvorí živelné, priamo v tej-ktorej vedeckej disciplíne, kým termíny utvorené profesionálnymi jazykovedcami majú pomerne nízku životnosť. Dokazujú to skúsenosti z Malajzie. Proces štandardizácie sa odohráva najprv na rovine literárneho jazyka a až potom na hovorovej rovine. Tu hrajú významnú úlohu masové komunikačné prostriedky. Normalizácia nie je len jazykovedný, ale aj spoločenský proces. Preto sa jej vo viacerých krajinách (napr. Japonsko, Malajzia, Indonézia) ujímajú štátne orgány, ktoré ju regulujú za súčinnosti odborníkov. V tomto ohľade môžu rozvojovým krajinám slúžiť za vzor socialistické krajiny, v ktorých sa normalizácii a rozvoju jazyka venuje sústavná pozornosť, takže možno hovoriť o jazykovom plánovaní.

Neodmysliteľnou zložkou usmerňovania vývinu jazyka v Ázii sú pokusy o reguláciu, normalizáciu a modernizáciu písma. Veľká časť ázijských jazykov používa domáce písomné sústavy, ktoré sú sčasti slabičné (jazyky Indie a niektorých krajín juhovýchodnej Ázie), ba dokonca ideografické (Čína); japončina sa dokonca zapisuje ideografickými znakmi a dvoma slabičnými abecedami. V moslimskej časti Ázie, najmä na Blízkom východe, sa používa arabské písmo, ktoré označuje vlastne len spoluhlásky, a preto nie je veľmi vhodné pre nesemitské jazyky. Už v minulosti niektoré ázijské národy prešli na latinu (Turci, Indonéžania, Malajzania, Vietnamci), prípadne na azbuku (Mongoli a neslovanské národy ZSSR s výnimkou Gruzíncov a Arménov) a nevyhnutnosť postupných reforiem písma si uvedomujú Číňania i Japonci.

*Literárnovedný ústav SAV — pracovná skupina orientalistickej filológie*

*Klemensova 19, Bratislava*

## *K niektorým charakteristickým črtám jazykovej situácie v Indii*

ANNA RÁCOVÁ

Vyššie 650 miliónov obyvateľov Indie, veľmi rozmanitých etnicky, kultúrne, hospodársky aj nábožensky, hovorí 187 jazykmi, ktoré patria do štyroch jazykových rodín: indoeurópskej, drávidskej, sinotibetskej a austroázijskej. Z uvedených 187 jazykov je 23 takých, ktorými hovorí viac ako 1 milión obyvateľov, a tí dovedna predstavujú 97,3 % všetkého indického obyvateľstva. Na rozdiel od iných viacjazykových krajín v Indii nie je ani jeden jazyk, ktorým by hovorila absolútna väčšina ľudí. Najpočetnejšie je obyvateľstvo hovoriace po hindsky, ale aj to predstavuje zhruba len tretinu celkovej indickej populácie. A súčasne viacerými jazykmi, napr. popri hindčine po telugsky, maráthsky, tamilsky a bengálsky, hovorí viac ako 30 mil. ľudí a tým sa tieto jazyky zaraďujú medzi najrozšírenejšie na svete.

Indická ústava uznáva len pätnásť „hlavných“ indických jazykov, a to jedenásť indoeurópskych (asámčinu, bengálčinu, gudžarátčinu, hindčinu, kašmírčinu, maráthčinu, pandžábčinu, sanskrit, sindhčinu, urdčinu a urijčinu) a štyri drávidské (kannadčinu, malajalámčinu, tamilčinu a telugčinu). Vo všetkých týchto jazykoch jestvuje bohatá literatúra a takmer všetky slúžili ako vyučovací jazyk až po vyššiu školu dlho pred vyhlásením samostatnosti Indie r. 1947.

Roku 1956 začala sa krajina reorganizovať predovšetkým na jazykovom základe na zväzové štáty a teritória. Táto reorganizácia trvala pomerne dlho. Počas nej vypuklo niekoľko jazykových hnutí, ktoré menili tvár Indickej republiky. V súčasnosti má India dvadsaťdva štátov a deväť zväzových teritórií, v ktorých sa ako úradný jazyk, čiže jazyk slúžiaci pre miestnu administratívu aj na vyššie vzdelávanie, používa niektorý z pätnástich hlavných indických jazykov. Vedľa dominujúceho štátneho jazyka je v každom štáte jeden až šesť iných, menšinových jazykov, ktorými hovorí viac ako dvadsať osôb z tisícich.

Celý subkontinent možno rozdeliť do štyroch hlavných jazykových oblastí [Khubchandani, 1983]. Pre každú je charakteristický výskyt niekoľkých veľmi blízkych dominujúcich regionálnych jazykov (tzn. niekoľkých z uvedených pätnástich hlavných jazykov) a rozličného množstva rozlične odlišných menej rozšírených jazykov a dialektov.

Na juhu Indie dominujú štyri drávidské jazyky, ktorými hovorí okolo 25 % všetkého indického obyvateľstva: telugčina v Ándhrapradeši, tamilčina v Tamilnáde, kannadčina v Karnátaku a malajalámčina v Kérale.

Na východe dominujú tri indoárijské jazyky, ktorými hovorí viac ako 15 % indického obyvateľstva: bengálčina v Západnom Bengálsku a Tripure, urijčina v Uríse a asámčina v Asáme. Táto oblasť s mnohými sinotibetskými a austroázijskými jazykmi je súčasne oblasť Indie s najväčším počtom jazykov. Zahŕňa aj päť mnohojazykových štátov (Meghálaj, Manípur, Tripura a Sikkim) a tri zväzové teritóriá (Arunáčalpradéš, Mizórám, Andamany a Nikobary). Na západe dominujú dva indoárijské jazyky, ktorými hovorí takmer 14 % obyvateľstva: maráthčina v Maháráštre a gudžarátčina v Gudžaráte.

V severnej a centrálnej časti Indie dominujú dva indoárijské jazyky hindčina (urdčina) a pandžábčina a jeden dardský jazyk — kašmírčina. Týmito jazykmi hovorí takmer 46 % celej indickej populácie. Hindčina sa používa ako úradný jazyk v šiestich štátoch — v Uttarpradéši, Madhjaapradéši, Biháre, Rádžastháne, Hariáne a Himáčalpradéši, ako aj vo zväzových teritóriách Dillí a Čandigarh. Po pandžábsky sa hovorí v Pandžábe a po kašmírsky v Kašmíre (popri jazyku dorgi v Džammú, ktorý je súčasťou štátu Džammú a Kašmír).

V niektorých štátoch, kde dominuje hindčina, hovorí sa ďalšími viacej rozšírenými jazykmi s bohatou či menej bohatou literatúrou, napr. po mithilsky v Biháre, po rádžasthánsky v Rádžastháne a pod. Sú to vlastne materinské jazyky väčšiny obyvateľov jednotlivých štátov, ktorí však napriek tomu vyhlásili pri sčítaní ľudu za svoj materinský jazyk hindčinu, čím značne vzrástol počet obyvateľov hovoriacich po hindsky. Dôvodom bola napr. otázka prestíže, ktorú poskytuje hindčina ako dominujúci jazyk, príklon k tradícii a pod. Percento ľudí hovoriacich po hindsky sa však od jedného sčítania ľudu k druhému mení podľa toho, ako sa mení postoj ľudí k dominujúcemu a miestnemu jazyku.

Pre hindofónnu oblasť je charakteristický aj antagonistický vzťah medzi hindčinou a urdčinou. Sú to jazyky, ktoré vznikli na báze hovorovej hindustančiny. Obidva majú spoločnú gramatickú stavbu, základný slovný fond a fonetický systém. Líšia sa písmom, sčasti syntaxou a tvorením slov, ale najmä tým, že sa hlásia k rozličnej tradícii, hindčina k hinduizmu a urdčina k islamu. Pri tvorení a preberaní slov vyplýva z toho pre hindčinu príklon k sanskritu a pre urdčinu príklon k perzštine a arabčine.

Nepriateľský vzťah medzi hindčinou a urdčinou sa vyostřil najmä v päťdesiatych rokoch, keď prívrženci urdčiny sa usilovali získať pre urdčinu štatút druhého úradného jazyka v Biháre, Uttarpradéši, Pandžábe a Dillí. Ich základná požiadavka sa realizovala len v Biháre; v ostatných uvedených štátoch sa môže urdčina voľne používať pri vzdelávaní i v úradnom styku.

Závažným problémom jazykovej situácie v Indii je otázka úradného jazyka. Po odchode Britov z Indie sa o status úradného jazyka uchá-

dzali hindčina, hindustančina, bengálčina, sanskrit a angličtina. Výsledkom búrlivých stretnutí v parlamente najmä medzi prívržencami hindčiny a angličtiny bol článok v ústave, podľa ktorého sa mala do r. 1965 používať na úradné ciele únie angličtina a potom ju mala vystriedať hindčina. No neskoršie sa ukázalo, že uvedené obdobie je krátke na to, aby sa dalo celkom preorientovať z angličtiny na hindčinu. Preto zákon o úradnom jazyku z r. 1963 ustanovuje, že na všetky úradné ciele únie sa bude popri hindčine aj naďalej používať angličtina. Tento stav trvá dodnes. Angličtina je nielen druhým úradným jazykom Indickej republiky, ale aj jazykom mnohých literárnych diel, jedným z významných kontaktočných jazykov (najmä v mestách) i jazykom vzdelávania, najmä na vysokých školách technického smeru.

Pravda, ústredná vláda podporuje stále intenzívnejšie využívanie hindčiny ako úradného jazyka, ako jazyka, ktorý by spájal ústredie s jednotlivými indickými štátmi a indické štáty navzájom. Nerobí to násilne, ale ani dostatočne dôrazne. Hoci sa o šírenie znalosti hindčiny usilujú mnohé orgány a inštitúcie, ich výsledky dodnes nemožno považovať za uspokojivé.

Jazyková situácia v Indii je zložitá, nielen pokiaľ ide o úradný jazyk či o vzťahy medzi jednotlivými regionálnymi jazykmi. Komplikovaná je aj v rámci jedného štátu. K jej charakteristickým črtám patrí existencia bilingvizmu a multilingvizmu. Už zo samej skutočnosti, že úradnými jazykmi republiky sú hindčina a angličtina, vyplýva potreba ovládať okrem vlastného štátneho jazyka aj tieto jazyky. Okrem toho, ako sme už uviedli, v rámci každého indického štátu žijú ľudia hovoriaci rozličnými jazykmi a dialektmi. Ich znalosť a používanie býva obmedzené na istý kontext a situáciu. „Prepínanie“ z jazyka na jazyk môže byť podmienené úsilím dorozumieť sa, ale aj inými faktormi (otázka prestíže, módy, statusu). Ojedinelé nie sú situácie, keď v stabilných bilingválnych (multilingválnych) kontextoch dochádza k zblížovaniu aj celkom odlišných jazykov, napr. indoeurópskeho a drávidského.

Neobyčajne zložitej jazykovej situácii v Indii sa venuje sústavná pozornosť. Jestvujú analýzy jej rozličných aspektov i pokusy o nové, „indické“ modely riešenia. Za uplynulé obdobie sa dosiahli pozoruhodné výsledky, na ktorých sa podieľajú rozličné domáce i zahraničné oficiálne i neoficiálne orgány, organizácie a inštitúcie, ale tieto výsledky nemožno považovať za definitívne. Rezervy sú v ďalšom rozvíjaní a modernizácii hindčiny ako celoindického jazyka, ale aj jednotlivých národných jazykov.

*Literárnovedný ústav SAV — pracovná skupina orientalistickej filológie*

*Klemensova 19, Bratislava*

- BRASS, P. R.: Language, religion and politics in North India. London 1974.  
 GÁNDHÍ, K. L.: Jazyková politika v sovremennoj Indii. Moskva 1982.  
 KHUBCHANDANI, L. M.: Plural languages, plural cultures. Honolulu 1983.  
 KRISHNAMURTI, B.: Problems of language standardization in India. In: Language and society. Ed. William C. McCormack-Stephen. A. Wurm. The Hague-Paris-New York 1979, s. 673—692.

## *Jazyková situácia v afrických rozvojových krajinách*

MIRA NABĚLKOVÁ

Jazyková situácia v Afrike sa výstižne charakterizuje ako obrovské a bohaté sociolingvisticke laboratórium, v ktorom pred našimi očami prebiehajú zložité procesy vývoja národných jazykov (Skácel, 1982). V 50.—60. rokoch sa africké krajiny oslobodili spod koloniálneho útla-ku (portugalské kolónie neskoršie) a boli postavené pred úlohu upevniť a udržať si politickú nezávislosť prekonaním vážnych politických, ekonomických, nacionálnych a kultúrnych problémov, dedičstva kolonializmu. Jazyková otázka ako súčasť širšieho národnostno-jazykového problému bola a je vzhľadom na svoj sociálno-politický a kultúrny význam v centre úloh vyžadujúcich riešenie.

Zložitosť jazykovej situácie v afrických krajinách vyplýva predovšetkým z mnohonárodnosti a mnohojazykovosti afrických štátov. Koloniálne rozdelenie krajiny zabrzdiло až zahatalo prirodzený vývoj formovania národov — koloniálne štáty vznikali bez zreteľa na etnické zloženie obyvateľstva. Ich hranice sa nekryli s prirodzenými hranicami etník, často sa určovali jednoducho podľa zemepisných súradníc. Tak sa stalo, že asi päťdesiat subsaharských etnických skupín bolo teritoriálnymi hranicami rozdelených v 62 % do dvoch krajín, v 22 % do troch, v 7 % do štyroch, v 4 % do piatich a etnická skupina Fulbov až do jedenástich krajín. Narušili sa pôvodné prirodzené možnosti kontaktu obyvateľstva, formovania národov a vývoja národných jazykov. Nadobudnutie nezávislosti veľmi často neprinieslo zjednotenie rozdelených etnických skupín, a tak etnická a jazyková rozdrobenosť ostáva reálnym faktom v rozvojových afrických krajinách, ktoré sa v roku 1964 zaviazali rešpektovať hranice bývalých koloniálnych štátov. Priaznivejšiu jazykovú situáciu majú mnohé krajiny s etnicky homogénnym obyvateľstvom. K nim patria predovšetkým štáty severnej Afriky s arabsky hovoriacim obyvateľstvom, zo subsaharskej Čiernej Afriky Somálsko, Burundi, Botswana, Lesotho a i.

Každá krajina má špecifickú jazykovú situáciu. Líšia sa počtom jazykov, genetickými vzťahmi medzi nimi (príbuzné alebo vzdialené jazyky), neexistenciou alebo existenciou hlavného jazyka (podľa počtu používateľov), neexistenciou alebo existenciou jazyka so širšou dorozumievacou platnosťou používaného aj za hranicami vlastného etnika ako prostriedku dorozumievania viacerých etnických skupín (tzv. lingua franca).

Popri pestrosti domácich jazykov komplikuje jazykovú situáciu aj importovaný európsky jazyk (angličtina, francúzština, portugalčina). Súčasťou koloniálnej politiky bolo používanie jazyka koloniálnej metropoly ako úradného, štátneho jazyka, t. j. jazyka štátnej správy — súdnictva, administratívy, obchodu a osvety. Prestižne fungovanie európskych jazykov malo vážne sociálno-kultúrne dôsledky: sprostredkúvalo ideológiu a kultúru metropoly predstaviteľom domácej africkej elity a napomáhalo jej odnárodňovanie, na druhej strane hatilo rast vzdelanosti širších vrstiev obyvateľstva (jeho väčšia časť je stále negramotná).

V nezávislých afrických štátoch v momente ich zrodu boli tri typy jazykov: 1. európsky jazyk metropoly majúci status oficiálneho, štátneho jazyka, 2. jazyk oblastného, medzietnického dorozumievania (lingua franca) plniaci aj isté obmedzené oficiálne funkcie, 3. miestne jazyky bez oficiálnej platnosti.

Proces konsolidácie v afrických krajinách často prebieha pod heslom „jednotný štát — jednotný národ — jeden, jediný jazyk“. Základnou podmienkou jeho realizácie je výber jazyka štátnej a medzietnickej komunikácie ako prostriedku národnej integrácie. Na 2. zjazde spisovateľov Afriky (1960) odznela výzva k africkým národom, aby sa vzdali európskych jazykov a do funkcie štátnych jazykov pozdvihli najrozšírenejšie jazyky Afriky: svahilčinu, hauštinu, jorubčinu, volof a ďalšie. Bolo by to iste najprírodzenejšie riešenie, ale prijať ho hneď a všade nebolo možné. Aj keď si proces demokratizácie žiadal používanie domáceho jazyka vo všetkých sférach spoločenského života, nie všade sa predchádzajúcim vývinom vykryštalizovala priateľnosť, nacionálno-politická neutrálnosť jedného z nich. V niektorých krajinách bolo možné nahradiť európsky jazyk vo funkcii štátneho jazyka domácim alebo aspoň zrovnoprávniť ho s ním (arabčina v Somálsku, soto v Lesothe a i.). Inde, pri neexistencii hlavného domáceho jazyka by sa umelé zvýšenie statusu niektorého z jazykov chápalo ako uprednostňovanie a zvýhodňovanie jedného z národov mnohonárodnostného štátu. Také rozhodnutie by namiesto k integrácii viedlo k národnostným rozbrojom, k podnieteniu tribalizmu — národnostného, kultúrneho a jazykového separatizmu. Navyše máloktorý domáci jazyk je na takom stupni vývoja, že by bez podstatnejších zásahov

[predovšetkým formovania terminologickej lexiky] mohol zastávať všetky funkcie oficiálneho jazyka danej spoločnosti.

Pre mnohé africké krajiny bolo predbežne jediným možným riešením zvoliť si za jazyk národnej integrácie jazyk bývalej koloniálnej metropoly. Angličtina a francúzština ostávajú zatiaľ úradnými jazykmi vo väčšine afrických krajín. Výhodou európskeho jazyka je jeho národnostno-politická neutrálnosť, štylistická diferencovanosť, dostatok vypracovaných učebníc a literatúry sprostredkujúcej kontakt so svetom, jeho duchovnou kultúrou, vedou. Európsky jazyk, predovšetkým angličtina, funguje ako prostriedok medzietnického dorozumievania nielen v rámci jedného afrického štátu, ale aj v medzištátnom styku. Pozícia angličtiny je stále upevňovaná neokoloniálnymi zámermi a postupmi bývalých európskych metropol, ale najmä USA, ktoré sa usilujú udržať v Afrike oblasti svojho vplyvu.

Na druhej strane úlohu európskych jazykov ako integračného prostriedku nemožno preceňovať. Aj keď plnia v jednotlivých krajinách dôležité sociálno-komunikačné funkcie, ovláda ich len veľmi malá časť (nie viac ako 10 %) obyvateľstva.

Používanie európskeho jazyka, predovšetkým angličtiny, má svoje výhody aj nevýhody. Je stále reálnym faktom zložitej jazykovej situácie všetkých afrických krajín — nevynímajúc tie, v ktorých neplní úlohu oficiálneho štátneho jazyka; sú totiž krajiny, kde sa na stredných, ale najmä na vysokých školách uplatňuje ako vyučovací jazyk, teda nielen ako vyučovací predmet.

Vzhľadom na rozdelenie sfér používania európskeho jazyka a domácich jazykov možno vo všeobecnosti (odhliadnuc od špecifických zvláštností jednotlivých afrických krajín) hovoriť o ich komplementárnej distribúcii. Ak v našom jazykovom prostredí pozorujeme väzby v závislosti medzi sférami ľudskej činnosti a využívaním funkčných štýlov jazyka, v afrických viacjazyčných spoločenstvách sa európsky jazyk a domáci jazyk používajú aj ako štylisticky diferenciačný prostriedok. Rozdelenie funkčných sfér pritom nie je stabilné, možno sledovať aj zvyšovanie prestížnosti domácich jazykov. Postupne stúpa prestíž hauštiny v Nigérii, svahilčiny v Ugande, všade rastie potreba formovať a rozširovať domáce jazyky medzietnického styku, najmä v súvislosti s urbanizáciou a migráciou obyvateľstva. Jedným zo zaujímavých komponentov jazykovej situácie afrických krajín sú aj hybridné pidginizované a kreolizované jazyky vznikajúce ako dôsledok medzietnických kontaktov.

Náročnosť riešenia jazykovej otázky rozvojových afrických krajín vyplýva z mnohotvárnej zložitosti ich jazykovej situácie. Vyžaduje si citlivý a diferencovaný prístup založený na poznaní všetkých jej faktorov a komponentov. Mnohé otázky ďalšieho jazykového vývoja v Af-

rike sú otvorené, „bohaté sociolingvistické laboratórium“ bude i naďalej predmetom sústredeného lingvistického záujmu.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV  
Nálepková 26, Bratislava*

## LITERATÚRA

GRISČENKO, A. P.: Spivvidnošenňa funkcij miscevich mov i mov kolišnich metropolij u Africi. In: *Mova i procesi suspišnogo rozvitku*. Kyjev, Naukova Dumka 1980, s. 128—14.

Jazyk i ideologija. Sbornik. Kyjev, Višča škola 1981. 244 s.

Jazykovaja politika i jazykovoje planirovanije v razvivajuščichsia stranach. Sbornik obzorcov. Akademija nauk SSSR 1982. 212 s.

KRUPA, V. — GENZOR, J. — DROZDÍK, L.: Jazyky sveta. Bratislava, Obzor 1983. 512 s.

SKÁCEL, J. — ŠVARNÝ, O. — ZIMA, P.: Rok 2000. Jazyk jako most i propast. Praha, Mladá fronta 1982. 244 s.

ŽURKOVSKIJ, B. V.: Uganda. Situacija mnogojazyčija. In: *Jazykovaja politika v afro-aziatskich stranach*. Moskva, Nauka 1977, s. 305—319.

## *Jazyková situácia v USA*

EMÍLIA NEMCOVÁ

Pri skúmaní jazykovej situácie v USA treba vychádzať nielen z rozvrstvenia americkej spoločnosti tvoriacej „mozaiku jazykov a kultúr“, ale predovšetkým zo sociálnych podmienok ovplyvňujúcich jazykovú stabilitu, resp. jazykovú situáciu vôbec.

Údaje o počte prisťahovalcov hovoriacich neanglickým jazykom v rokoch 1940, 1960 a 1970, o aktívnom používaní alebo nepoužívaní materinského jazyka a prehľad inštitúcií národnostných skupín v USA potvrdzujú nerovnomernosť a variabilitu prisťahovalectva, čo sa prejavuje nielen na jazykovej situácii, ale na duchu doby vôbec (Fishman, 1982). Sociolingvistický výskum ukazuje, že jazyková diferencovanosť nezávisí len od jazykového povedomia, od postojov a presvedčenia hovoriacich, ale predovšetkým od používania materinského neanglického jazyka. Napriek tomu, že v šesťdesiatych rokoch podstatne vzrástol počet prisťahovalcov (nielen Portugalcov, Grékov, Španielov, ale aj Slovanov, Nórov, Židov a i.), od roku 1970 sa počet používateľov neanglického materinského jazyka zredukoval z 35 miliónov na 19 miliónov. To znamená, ako konštatuje Fishman, že používateľ-

mi neanglického materinského jazyka ostávajú príslušníci národnostných skupín, u ktorých pretrváva povedomie prvej generácie, ktorí žijú v určitej vzdialenosti od urbanistických centier a sú v reálnom kontakte s pôvodným etnikom (pristahovalectvo z ich krajín je stále aktuálne). S výnimkou Navajov a španielskeho etnika hovorí v USA pôvodným jazykom už len 5,5 % príslušníkov neanglickej národnosti tretej generácie, narodených a žijúcich v Spojených štátoch amerických. Pritom je potrebné rozlišovať medzi skutočnými používateľmi materinského jazyka a tými občanmi, ktorí sa síce hlásia k materinskému jazyku, ale ten má pre nich len akúsi symbolickú funkciu ako znak príslušnosti k národnostnej skupine. Diglosná situácia, v ktorej môže funkčne dopĺňujúco koexistovať angličtina s pôvodnými materinskými jazykmi jednotlivých národnostných spoločenstiev, nemá pevný základ. Preto je diglosia v USA takým zriedkavým javom, zatiaľ čo bilingvizmus a bikulturalizmus (existencia dvoch kultúr) napriek nestabilným sociálnym podmienkam (kolísavý vzrast alebo pokles počtu pristahovalcov neanglických národností) je reálnym faktom.

Základným predpokladom diglosných situácií je funkčné rozčlenenie, ktoré vyplýva zo zásadného odmietania používať istý jazyk v určitých funkciách. Bez tohto funkčného rozčlenenia nie je možné dosiahnuť stabilný a všeobecný kompromis ako prejav diglosie, prechádzajúci z generácie na generáciu. Medzi najistejšie zábrany etnického rozčleňovania zahrnujúceho jazykové rozčlenenie patria: politické hranice, náboženské presvedčenie, filozofická angažovanosť a rozptýlené oblasti bydlísk.

Postavenie angličtiny v USA nie je ovplyvnené sociálnou mobilizáciou určitého etnika. Rozpínavosť angličtiny je podmienená geografickým pohybom jednotlivých národností, svadbami medzi príslušníkmi rôznych národností, náboženským prelínaním, interetnickým ekumenickým hnutím a ideálnou prispôsobivosťou angličtiny sociálnemu pohybu. Používanie angličtiny vplýva aj na postavenie národnostnej skupiny v spoločnosti. Preto zámena národného, materinského jazyka prebieha už v prvej generácii pristahovalcov príslušnej národnosti a v ďalších generáciách sa prehĺbuje. V priebehu dvoch alebo troch generácií používanie materinského jazyka mizne, ale priaznivý vzťah k materinskému jazyku pretrváva, príp. sa obnovuje, aj keď sa sám jazyk nepoužíva. Vyplýva to z pocitu národnej príslušnosti, ktorý primárne nepodmieňuje znalosť materinského jazyka (na rozdiel od národnej ideológie).

Napriek tomu, že v Spojených štátoch amerických je diglosia zriedkavá, ani po niekoľkých generáciách nenastáva úplná anglicizácia obyvateľov. Fakt, že sa toľko príslušníkov tretej generácie znova hlási k pôvodnému materinskému jazyku a oproti minulosti toľko inštitúcií

opäť používa jazyky v minulosti už nefunkčné alebo s obmedzenými funkciami, vyplýva z množstva všeobecnejších subjektívnych a objektívnych podmienok. Ekonomická závislosť národnostných menšín v USA je jednou z príčin anticentralistického hnutia, ktorého prejavom je aj hlásenie sa k národným jazykom a príslušnosti k národu. Je súčasťou všeobecného prehodnotenia centralistickej ideológie, jej záporných atribútov rovnako z ekonomického, ako aj z filozofického a kultúrneho hľadiska. Silné anticentralistické hnutie, ktoré sa prejavilo v šesťdesiatych rokoch protestmi proti vojne vo Vietname, hnutím „Do it yourself“ (Urob si sám), bojom za ľudské práva, študentskými vzburami, návratom k jednoduchosti a romantickej spontánnosti detí kvetov a hippies, hnutím za čistotu ovzdušia, proti atómovej energii a pod., v polovici sedemdesiatych rokov nahradila centralistickú ideológiu, ktorá však nedosiahla takú silu ako po II. svetovej vojne. Sociolingvistickým prejavom koexistencie týchto dvoch prúdov je nestvovanie diglosie na jednej strane a pretrvávanie jazykov okrajových národností na strane druhej.

Rovnako ako v krajinách s rovnakou históriou, ako konštatuje A. J. Fishman, aj v USA je málo pravdepodobné, aby centralistická ideológia mala dlho jednoznačne dominantné postavenie. Preto striedavý vplyv centralizmu a anticentralizmu sa pravdepodobne bude naďalej prejavovať aj na jazykovej situácii v USA.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV  
Nálepková 26, Bratislava*

#### LITERATÚRA

FISHMAN, J. A.: Maintien des langues „renouveau ethnique“ et diglossie aux États — Unis. La linguistique, 18, 1982, s. 45—63.

---

# Ks

## Jazyková situácia v Bruseli

JANA KOCISKÁ

Belgicko je z hľadiska jazykovej situácie zaujímavou krajinou, lebo tu sú štyri jazykové oblasti: flámska, francúzska, francúzsko-flámska a francúzsko-nemecká. Tomu zodpovedajú tri úradné jazyky: francúzština, flámčina a nemčina. Flámsky hovorí 56 % obyvateľov, francúzsky 32 %, 11 % hovorí oboma jazykmi a 0,6 % sú nemecky hovoriaci Belgičania [Krajiny sveta, 1978, s. 76].

P. Nelde z bruselského výskumného strediska pre multilingvizmus skúmal jazykovú situáciu v Bruseli, kde sa najvýraznejšie prejavujú jazykové kontakty. Hoci Brusel leží vo flámskej jazykovej oblasti, používajú sa v ňom dva úradné jazyky — francúzština a flámčina. Od druhej polovice 19. storočia tu možno pozorovať výraznú tendenciu k pofrancúzšтовaniu. V štúdií *Jazykový kontakt a jazykový posun v Bruseli* P. Nelde (1983) vysvetľuje tento jazykový jav na základe analýzy sociálnych vzťahov.

Nositelom flámčiny bola v minulosti väčšina robotníkov a zamestnancov, obyvatelia z vyšších kruhov hovorili po francúzsky. Francúzština sa teda stala sociálne prestížnym jazykom. Od roku 1962 v súvislosti so začiatkami jazykového plánovania sa síce objavila uvedomelá flámsky hovoriaca elita z akademického prostredia, zostala však osihotená a nezískala si podporu nižších sociálnych skupín. Mnohí Flámi, ktorí prichádzajú do Bruselu za pracovnými príležitosťami, osvojujú si francúzštinu a používajú ju vo verejnom styku. Na otázku, prečo používajú francúzštinu, uvádzajú tieto dôvody:

1. nemajú dosť odvahy a sebavedomia,
2. sú presvedčení o nadradenosti cudzieho jazyka,
3. vidia väčšie možnosti postupu s cudzím jazykom,
4. žijú v cudzojazyčnom prostredí,
5. Flámi majú väčšie nadanie na osvojenie si cudzích jazykov,
6. menšina sa musí zmieriť s prevládajúcimi zvyklosťami,
7. nositelia cudzieho jazyka vyvíjajú na nich tlak,
8. rodičia posielajú svoje deti do francúzskych škôl.

Ďalšie informácie o procese pofrancúzšтовania poskytli informanti z rôznych sfér verejného života hlavného mesta. Jednoznačný potiflámsky postoj sa prejavuje iba v oblasti bankovníctva. V iných sférach prevláda francúzsko-flámsky bilingvizmus s prevahou francúzštiny. Konfliktová situácia vzniká v obchodnej sfére, kam prichádza veľké množstvo gasterbeiterov (najviac zo severnej Afriky). Vzhľadom na svoje labilné sociálne postavenie hľadajú kontakt so sociálne najsilnejšou skupinou, s hovoriacimi po francúzsky. To núti aj flámsky

hovoriacich zamestnancov naučiť sa francúzštinu. S iným typom konfliktovej situácie sa možno stretnúť v štátnej správe. Zamestnanci, ktorí ovládajú iba francúzštinu, sa cítia pracovne ohrození zamestnancami ovládajúcimi aj flámčinu, keďže bilingvizmus sa v tejto sfére uprednostňuje.

Celkove je francúzština na vzostupe medzi robotníkmi, pretože ich cieľová skupina, drobná buržoázia, hovorí po francúzsky. Príslušníci stredných vrstiev, ktorí hovoria po francúzsky, sa obávajú, že sa tak ohrozí ich privilegované postavenie.

Autor si kladie otázku, odkiaľ pramení taká nezvyčajná ochota Flámov prijať cudzí jazyk a kultúru. Vysvetľuje to tak, že do Bruselu prichádzajú bez silnejších väzieb so svojím pôvodným prostredím, neprichádzajú ako skupina, ale ako jednotlivci s pevným predsavzatím splynúť s novým prostredím čo najrýchlejšie, aby sa mohli sociálne povzniesť. Hľadajú pracovné a osobné kontakty so sociálne nadradenou francúzsky hovoriacou skupinou. Preto je u nich vysoké percento miešaných manželstiev. Väčšina detí z týchto manželstiev chodí do francúzskych škôl. Pofrancúzšťovanie sa tak prejaví ešte výraznejšie v nasledujúcej generácii.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV  
Nálepkova 26, Bratislava*

#### LITERATÚRA

Krajiny sveta. 1. vyd. Bratislava, Pravda 1978. 888 s.

NELDE, P.: Language contact and language shift in Brussels. *Folia Linguistica Historica* IV/1, s. 101—117. Societas Linguistica Europaea 1983.

## SPRÁVY A POSUDKY

---

### *O teoretických otázkach marxistickej jazykovedy*

Koncom novembra minulého roka (21.—23. 11. 1983) sa v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach zišli jazykovedci z celej ČSSR na vedeckej konferencii o teoretických otázkach marxistickej jazykovedy. Organizátorom konferencie bol Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV spolu s Ústavom pre český jazyk ČSAV. Osobitným prínosom konferencie je, že sa na nej okrem jazykovedcov zúčastnili aj odborníci z niektorých príbuzných vedných odborov, a to filozofie, sociológie a psychológie, teda že vlastne ide o interdisciplinárnu konferenciu. Konferenciu otvoril riaditeľ

jazykovedného ústavu L. Štúra SAV PhDr. Ján Kačala, DrSc., a v úvode príhovor predniesol aj podpredseda SAV akademik Vladimír Cirbes.

Rokovanie konferencie bolo rozdelené do troch tematických okruhov a nadväzovalo na riešenie úlohy štátneho plánu základného výskumu *Jazyk ako prostriedok komunikácie v socialistickej spoločnosti a jeho úloha pri formovaní spoločenského vedomia*, na ktorom sa zúčastňujú jazykovedci z obidvoch základných jazykovedných pracovísk v ČSSR i z ďalších slovákistických, bohemistických a slavistických pracovísk na vysokých školách. V každom tematickom okruhu odznali dva základné referáty, viacero pripravených komunikátov a diskusné príspevky.

V prvom okruhu sa riešili ontologické a gnozeologické otázky jazyka: základné referáty predniesli J. Kořenský na tému *K problémům lingvistické teorie systému* a Š. Ondruš na tému *Základné komponenty semiózy jazykového znaku*. V diskusii sa pozornosť zamerala na problémy odrazu a lexikálneho významu, vzťahu lingvistiky a semiotiky, ontológie prirodzeného jazyka, ontologického a gnozeologického statusu lingvistických operácií, ontológie jazykového významu atď.

Druhý tematický okruh sa venoval analýze jazykových jednotiek z hľadiska kategórií materialistickej dialektiky a hlavné referáty predniesli filozof V. Černík na tému *Filozofické kategórie forma a obsah* a M. Těšitelová na tému *K analýze jazykových jednotiek z hľadiska zákonů a kategórií dialektiky*. V tomto okruhu sa diskutujúci sústredili na aplikáciu filozofických kategórií pri výskume jazyka, predovšetkým na kategórie obsah a forma (napr. dialektika vzťahu obsahu a formy ako princíp komponovania textu, obsah a forma frazeologických jednotiek, obsah a forma termínu, obsah a forma pri interfixoch), ale aj na ďalšie kategórie (vzťah jednotlivého a všeobecného v jazykovom systéme, kategória času v texte). Pozornosť venovali aj zdrojom a funkciám vágnosti v jazyku, hĺbkovej štruktúre a dialektickým rozporom v jazyku.

V treťom tematickom okruhu *Metodologické problémy jazykovedy a kritika nemarxistických jazykovedných koncepcií* sa v hlavných referátoch J. Horecký zaoberal kritikou postpozitivistických metodológií v jazykovede a J. Petr (riaditeľ Ústavu pre český jazyk ČSAV) postavením jazykovedy v klasifikácii vied. Tu sa v diskusii pozornosť okrem iného venovala interdisciplinárne v jazykovede, integrácii vo vede a v jazyku, porovnávaní ako prostriedku vedeckého poznania, vzťahu empirie a teórie, metódam analýzy textu, modelovaniu a komponentovej analýze v sémantike, chronometrickej metóde vo výskume frazeologizmov a prirodzene aj istým jazykovedným teóriám.

Na záver prvého dňa rokovania bola panelová diskusia na tému *Spoločnosť a jazyk — sociolingvistické aspekty jazyka*. Vstup do panelovej diskusie urobil J. Skácel, ktorý sa zamerail na interpretáciu Marxovej a Engelsovej tézy o kontrole a riadení univerzálnych spoločenských stykov a na jazykové plánovanie, pričom porovnal možnosti plánovania jazykovej činnosti v kapitalistickej a socialistickej spoločnosti a poukázal na to, že súčasné chápanie jazykovej kultúry je zamerané na regulovanie konkrétnej jazykovej činnosti. V diskusii sa hľadali odpovede na otázky, kto je opráv-

nený regulovať jazykovú činnosť, či možno zasahovať aj do jazykového systému alebo iba do jazykových procesov. Z diskusie vyplynulo, že zasahovať do jazykového systému je ťažké, že možno regulovať predovšetkým jazykové procesy, pričom regulácia sa môže dotýkať iba roviny spisovného jazyka a zmysel má predovšetkým v odbornom štýle. Regulácia jazykových procesov by sa už nemala dotýkať umeleckého a hovorového štýlu, kde sa vo veľkej miere uplatňuje aj jazyková tvorivosť (ukázalo sa, že nie všetci odborníci rovnako chápu hovorový štýl, niektorí ho zaraďujú do spisovného jazyka, iní nižšie, a z toho potom vyplývajú isté nedorozumenia pri posudzovaní možnosti regulovať prejavy hovorového štýlu). Pri regulácii jazykových procesov treba prizerať aj na to, ako funguje jazyková komunikácia, či bezporuchovo alebo s istými ťažkosťami. V oblasti regulovania je nepopierateľná úloha jazykovedcov, ktorá vyplýva z ich profesionálneho zamerania; jazykovedci majú byť v tejto oblasti poradcami. Na ilustráciu sa uviedli príklady na jazykové plánovanie a regulovanie jazykovej činnosti v niektorých krajinách, najmä ázijských, a osobitne v Indii, kde je však jazykové plánovanie dosiaľ pomerne neúspešné. (Podrobnejšie sa jazykovej situácii v niektorých krajinách sveta venujú články uverejnené v tomto čísle nášho časopisu.)

Druhým okruhom diskusie v téme *Spoločnosť a jazyk* bola stratifikácia jazyka ako základ teórie jazyka. Tento okruh diskusie uviedol F. Kočiš, pričom sa zacielenil na stratifikáciu národného jazyka, ako ju predstavil vo svojej teórii spisovného jazyka J. Horecký na konferencii v Smoleniciach r. 1976 (porov. zborník *Z teórie spisovného jazyka*. Bratislava, Veda 1979), a načrtol vlastnú stratifikáciu národného jazyka (porov. Slovenská reč, 49, 1984, s. 37—48). V diskusii sa pozornosť sústredila okrem iného na objasnenie pojmov spisovný jazyk a národný jazyk, na postavenie umeleckého jazyka v stratifikácii národného jazyka (podľa J. Horeckého umelecký jazyk nie je osobitná forma národného jazyka, ale sa vyčleňuje zo stratifikácie národného jazyka pre svoju osobitosť). V diskusii sa pozornosť sústredila aj na úlohu kritéria ustálenosti a kritéria štruktúrnosti pri posudzovaní jazykových prostriedkov, na chápanie normy (norma sa raz chápe ako to, čo je v jazyku, a raz ako to, čo sa používa) a poukázalo sa na potrebu odlišovať ju od kodifikácie.

Smolenická konferencia prispela k objasneniu niektorých závažných teoretických otázok marxistickej jazykovedy a bola jedným z výstupov riešenia úlohy štátneho plánu základného výskumu. Niektoré materiály pripravené na konferenciu budú uverejnené v Jazykovednom časopise (č. 2/1984; tam bude aj podrobnejšia správa o konferencii). Referáty, komunikáty a diskusné príspevky, ktoré na konferencii odzneli, vyjdú vo Vede, vydavateľstve SAV, v osobitnom zborníku *K princípom marxistickej jazykovedy*.

Matej Považaj

## Kniha o jazykoch sveta

(KRUPA, V. — GENZOR, J. — DROZDÍK, L.: Jazyky sveta 1. vyd. Bratislava, Obzor 1983. 512 s.)

Publikácia *Jazyky sveta*, ktorej autormi sú známi orientalisti Viktor Krupa, Jozef Genzor a Ladislav Drozdík, vyšla vo vydavateľstve Obzor v edícii Malá moderná encyklopédia. Možno povedať, že rozsahom, šírkou záberu a pritom súčasne stručným a obsažným, vskutku encyklopedickým spracovaním predstavuje táto publikácia cenný edičný čin, na ktorý môže byť slovenská orientalistika, ale aj celá slovenská jazykoveda a naša encyklopedická tvorba hrdá. Kniha má prehľadnú typografickú úpravu, na lepšiu orientáciu v územnom výskyte jazykov a vo vzájomných vzťahoch jazykov, resp. ich zoskupeniach podľa rozličných klasifikácií dobre slúžia mapy, schémy, množstvo číselných údajov; text dobre dopĺňajú ukážky písem.

Predpokladaným adresátom diela sú podľa vyjadrenia autorov „filologicky priemerne vzdelaní čitateľa, ktorí si chcú prehĺbiť znalosti o jazykoch sveta a orientovať sa v labyrinte živých a mŕtvych jazykov všetkých kontinentov“. Z hľadiska zamerania nášho časopisu radi konštatujeme, že autorom sa podarilo doceliť vhodný vedecko-popularizačný spôsob výkladu, ktorý spolu s pútavou témou pravdepodobne rozšíri okruh záujemcov o toto dielo aj o nefilológov.

Čitateľov uvádza do problematiky zasvätený a veľmi inštruktívny výklad o podstate jazyka, o základných jazykových jednotkách, o spoločenských funkciách jazyka ap. Na pochopenie ďalších výkladov je dôležitá kapitola o genealogickej a typologickej klasifikácii jazykov (s. 29—34). Z nej sa dozvedáme o kritériách, ktoré sa berú za základ klasifikácie jazykov. I keď ani náhodné podobnosti nie sú nijakou vzácnosťou, najpočetnejšiu kategóriu podobností tvoria podobnosti podmienené historickými vzťahmi. V klasifikáciách jazykov je dôležitým postulátom rozlišovanie podobností podmienených spoločným pôvodom jazykov z jedného prajazyka a podobností, ktoré vznikajú druhotne, v dôsledku vzájomných vplyvov a jazykových kontaktov. Keďže v úvodnom výklade i v celej knihe sa narába s množstvom termínov, zrozumiteľnosti textu pomáha časté uvádzanie domáceho synonymného termínu pri internacionálnom. Napr.: *Ak stoja* [odvodzovacie morfémy] *vpredú, hovoríme im predpony alebo prefixy* (s. 18). *Často sa v prírode vyskytuje „reč“ vizuálna čiže viditeľná, založená na pohyboch hlavy a končatín, na posunkoch* (s. 14). *Tu už môžeme hovoriť o počiatkoch obrázkového písma čiže piktografii* (s. 15). Význam termínov, ktoré v texte knihy nie sú vyložené, si čitateľ môže nájsť v zozname použitých termínov. Pravda, niekedy by sa pri prvom použití termínov žiadalo uviesť odkaz na výklad, ktorý nasleduje v texte neskôr (napr. výraz *koiné* sa vykladá na s. 84, hoci sa s ním stretáme už na s. 80; v zozname termínov sa pritom neuvádza).

Kniha veľmi získava na hodnote prístupne podanými výkladmi o viacerých z hľadiska tematiky dôležitých jazykovedných pojmov, napr. o korešpondenciách ako špecifickom prípade podobností medzi geneticky príbuznými jazykmi (s. 30) alebo o tzv. glotochronológii (s. 33) — jazykovednej disciplíne,

ktorá sa zaoberá tempom jazykových zmien a výpočtom času, keď sa od seba oddelili geneticky príbuzné jazyky. Mieru popularizácie výkladového štýlu zvyšuje využívanie výrazov z iných funkčných sfér vyjadrovania (takéto výrazy sa spravidla uvádzajú v úvodzovkách). Napríklad: *Stále sa mení vzájomný „pomer sú“ medzi jazykmi* (s. 27). V rámci náučného štýlu sa posun na osi vedecký — popularizačný smerom k popularizačnému štýlu niekedy dosahuje personifikáciou; porov. *Jazyk však odhadzuje to, čo je vedľajšie a nepodstatné* (18). *Slovo teda pomenúva a zovšeobecňuje* (s. 19). Názvy jazykov a ich zoskupení uvádzajú autori zväčša v poslovenčenej podobe. Od tohto pravidla, ako sa v úvode spomína, ustupujú v prípadoch, keď názvy nie sú zdomácnené alebo sa vyskytujú v slovenčine po prvý raz. Tu ponechávajú pôvodnú podobu, napr. pri niektorých austrálskych, papuánskych, indiánskych a ďalších jazykoch. Nachádzame tu teda v podstate tri typy pomenovaní: 1. nezdomácnená podoba, napr. *turí, ubulgara*; 2. pomenovanie v dvoch variantoch, pôvodnej a zdomácnenej podobe popri sebe, napr. *tupí, tupijčina, santali, santalčina*; 3. iba poslovenčená podoba, napr. *kečuánčina*. Uvádzanie obidvoch názvov je nevyhnutné, keď poslovenčená, zdomácnená podoba jednoznačne neodkazuje na jeden pôvodný jazyk, ale z hľadiska svojho tvaru by mohla odkazovať na viac jazykov, takže by mohli, najmä u čitateľov neodborníkov, vzniknúť pochybnosti, ku ktorému z možných pôvodných jazykov patrí poslovenčená podoba názvu ako variantná. Napríklad *mundčina* sa uvádza ako domáci variantový názov jazyka *mundari*; okrem toho sa však spomína aj jazyk *mundu*, ku ktorému by sme podobu *mundčina* mohli priradiť ešte skôr. Prítom však jazyk *mundari* patrí k mundským jazykom v Indii (s. 321), jazyk *mundu* patrí do adamawsko-východnej podskupiny konžsko-kordofánskych jazykov v Afrike (s. 399). V takýchto prípadoch vykonáva neoceniteľnú slubvu register jazykov, ktorý spĺňa okrem iného aj funkciu jednojazyčnej identifikácie názvu a príslušného jazyka. Na nebezpečenstvo možného nejednoznačného priradenia zdomácnenej podoby pôvodnému názvu niekedy autori sami upozorňujú (porov. na s. 316 ... *sem patria jazyky skupiny čamaskej [nie čamskej]*).

Najväčšia časť knihy je venovaná opisu a výkladu jednotlivých jazykových rodín, ktoré sa členia na vetvy, vetvy sa členia na skupiny, resp. ďalej na podskupiny jazykov. Aj keď sa, prirodzene, najviac pozornosti venuje nám najbližším indoeurópskym jazykom, zameranie knihy plne zodpovedá svojmu názvu, vôbec nie je „európoцентриčné“; podrobne sú charakterizované jazyky celej Ázie (uralské jazyky, altajské jazyky, jazyky severovýchodnej Ázie), ale napr. aj austronézske jazyky, indiánske jazyky v Amerike, semitsko-hamitské aj africké jazyky (dohromady pätnásť jazykových rodín).

Opis každej jazykovej rodiny má relatívne jednotnú podobu. Výklad o každej rodine obsahuje všeobecnú charakteristiku, údaje o počte obyvateľov hovoriacich príslušnými jazykmi, výskume týchto jazykov (s menami najvýznamnejších odborníkov, ktorí sa týmto jazykom venovali). V štruktúrnej charakteristike jazykov sú zasa údaje o zvukovej, gramatickej stránke [základné morfológické a syntaktické znaky] aj o slovnej zásobe (vrátane vzťahu k výpožičkám z iných jazykov). Veľmi zaujímavé sú výklady o diferenciácii, resp. o rozpade jednotlivých prajazykov, o genéze spisovných

jazykov, o vzťahu písanej a hovorenej podoby jazykov. Ako sa môžeme dozvedieť, pre viaceré jazyky je príznačná veľká priepasť medzi spisovným a hovorovým jazykom. Niekedy autori pokladajú za vhodnejšie hovoriť o protiklade literárneho a hovorového jazyka. Z knihy *Jazyky sveta* sa plastiky ukazujú, že jazyk je výsostne spoločenský jav, ktorý živo reaguje na politické a spoločenské javy. Na ilustráciu spomeňme aspoň kórejštinu, kde v dôsledku rozdelenia Kórey a v dôsledku prudkých spoločenských zmien prebieha v súčasnosti odlišovanie kórejštiny v KEDR od kórejštiny v južnej Kórei. (Pred rozdelením Kórey sa v tridsiatych rokoch nášho storočia vzal za základ normy spisovného jazyka jazyk stredných vrstiev Soulu, dnes má kórejščina v KEDR za základ spisovného jazyka jazyk Pchjongjangu, teda zo severného územia.) Môžeme sa stretnúť aj s osudmi spisovných jazykov sčasti pripomínajúcich situáciu v slovenčine, totiž že iniciátorom hnutia za rozvoj spoločného národného jazyka sa stali vynikajúci jednotlivci, ktorí stavali na jazyku ľudovej slovesnosti. Napríklad rozvoj spisovnej finčiny podniklo uverejnenie (v r. 1835) národného eposu Kalevala, utvoreného z ľudových piesní, ktoré zozbieral medzi východnými nárečiami finčiny lekár, neskôr folklorista a filológ E. Lönnrot.

Publikácia *Jazyky sveta* približuje čitateľom cenné informácie aj o mŕtvych jazykoch, o ktorých sme sa u nás dosiaľ mohli dozvedieť iba veľmi málo (napr. o gótcine, egyptčine, sanskrit, etruštine), ako aj o tzv. hybridných jazykoch — o pidginoch a kreolských jazykoch. Pidgin je jazyk, ktorý má gramatiku jedného jazyka a slovník druhého jazyka, pritom však nefunguje ako materinský, lež ako nadobudnutý jazyk na istý spoločenský styk. Len čo sa stane materinským jazykom istej skupiny obyvateľstva, kreolizuje sa, stáva sa kreolským jazykom. Čitateľov isto prekvapí veľký počet hybridných jazykov (uvádza sa ich 80). Aj ony sú názorným dokladom toho, aký veľký význam majú pre jazyk spoločenské, politické a ekonomické činitele. Jasne totiž súvisia s obchodovaním, dobovačnými vojnami, kolonializmom.

Na záver môžeme knihu *Jazyky sveta* vrelo odporúčať do pozornosti čitateľov ako cennú, obsažnú a zaujímavú publikáciu, ktorá je prvým súhrnným obrazom o jazykoch sveta vydaným u nás.

Klára Buzássyová

## *Jazyková výchova ako súčasť celoživotného vzdelávania*

(SKÁCEL, J. — ZIMA, P.: Jazyk mezi lidmi. O úloze jazyka v řízení socialistické společnosti. Ostrava, Profil 1983. 205 s.)

Koncom minulého roka vyšla v ostravskom nakladateľstve Profil publikácia o jazyku, ktorú možno nazvať učebnicou češtiny pre všetkých tých, čo opustili školské lavice, aj keď autori v úvode vyslovene hovoria, že nepísali učebnicu ani odbornú publikáciu. Pravdaže, nejde o tradičnú učebnicu,

lebo autori vo svojej publikácii nepodávajú jazyk ako súbor prvkov a pravidiel, preto tu niet ani zvyčajných cvičení, a predsa si zobrali za cieľ naučiť čitateľa, ako možno pomocou jazyka čo najefektívnejšie, najracionálnejšie a najvhodnejšie viesť a riadiť socialistickú spoločnosť.

Podnetom na napísanie práce bolo to, že v súvisе s hlbokými sociálnymi premenami, ktoré nastali v našej spoločnosti po r. 1945, sa prakticky každý z nás zúčastňuje na riadení spoločnosti, a to raz ako organizátor, inokedy ako realizátor. Množstvo informácií, ktoré denne prijímame a spracúvame, prípadne vysielame, nás núti ovládnuť širšiu škálu jazykových prostriedkov, aby naše ústne a písomné vyjadrovanie bolo presvedčivé a kultivované. Autori pritom správne upozorňujú, že im nejde o nácvik takej rečovej činnosti, ktorou by sa nahrádzala praktická činnosť podľa hesla *Kto veľa vraví, málo spraví*. Ich cieľ je opačný: chcú vo svojej práci ukázať, ako možno rečovou činnosťou ovplyvniť a zefektívniť spoločenskú činnosť, pretože ani jedna etapa a forma riadiacej činnosti sa nezaobíde bez jazyka: prostredníctvom jazyka plánujeme, organizujeme, motivujeme, rozhodujeme, kontrolujeme, hodnotíme. Aj keď je evidentné, že pri všetkých týchto činnostiach je dôležitý obsah, nie forma, nemožno si nevšimnúť situácie, v ktorých obsah stráca efekt, lebo mu chýba adekvátne vyjadrenie. Pri riadení zvyčajne nehovoríme a nepíšeme osobitným jazykom, prichádza iba k špeciálnemu spojeniu jazyka a riadiacej činnosti, pričom pochopenie a zvládnutie rečovej činnosti sa stáva súčasťou riadenej nejazykovej činnosti (s. 9, 10). Pri riadení akejkoľvek spoločenskej činnosti sa jazyk používa v troch navzájom spojených súčasťach riadenia: 1. na výmenu informácií, 2. na ovplyvňovanie poslucháčov (adresátov), 3. na uľahčenie riadenia spoločenskej činnosti tak, aby sa splnili ciele, plány a zámery oznamu.

Autori v úvode upozorňujú na to, že vo svojej publikácii neriešia problematiku vzťahu jazyka k riadiacej činnosti v celej šírke, išlo im skôr o to, aby čitateľov získali a nútili zamýšľať sa nad danými problémami. Na splnenie týchto zámerov rozdelili knihu na dve časti:

V I. časti pod názvom *Riadiť znamená aj odovzdávať a prijímať informácie* si autori všimajú vzťah jazyka a informácie, a to tak v procese prijímania informácie, ako aj v procese jej vysielania.

Pri prijímaní informácií radia adresátovi, ako má zvládnuť tzv. informačnú explóziu. Autori pritom vychádzajú z faktu, že z hľadiska prijímania informácií možno ľudí rozdeliť do dvoch skupín: jedni lepšie vnímajú hovorené slovo, kým iní sú viac odkázaní na písaný text. Keďže každý z nás je nútený spracúvať oba druhy informácií, v knihe je uvedených niekoľko cenných rád, ako sa možno rýchlo zorientovať v písanom texte a ako si možno osvojiť čo najviac informácií pri počúvaní.

Odovzdávanie informácií si autori všimajú v kapitole *O technológii zostavovania a prednesu textov*. Ukazujú, že pri príprave hovoreného prejavu si treba vopred premyslieť nielen to, čo chceme povedať, ale aj to, ako to chceme povedať, t. j. akú jazykovú formu zvolíme pre daný myšlienkový obsah, aké výrazové a slohové prostriedky zvolíme pre stavbu prejavu. Z praxe sú však známe prípady, že aj najstarostlivejšie pripravený jazykový prejav so závažnou informáciou nevzbudí pozornosť poslucháčov, ak vysieľa-

teľ nezvoli pri jeho prednese adekvátne zvukové prostriedky. Autori vhodne prirovnávajú nezrozumiteľnú výslovnosť, mumlanie k nečitateľne napísanému prejavu a nespisovnú výslovnosť k pravopisným chybám v písanom prejave. Okrem toho učia čitateľa správne využívať aj suprasegmentálne vlastnosti, ako sú melódia, sila, tempo a pod., ba nezabúdajú ani na kombináciu jazykových prostriedkov s mimojazykovými, ku ktorým patria najmä gestá a mimika.

V kapitole *O niektorých typoch informatívnych textov* autori radia používateľom jazyka, ako majú vyzerať texty jednotlivých žánrov, pričom varujú pred zneužívaním písomného prejavu: nepíšeme, čo možno lepšie zvládnuť osobne, dialógom; ak píšeme, píšeme len podstatu oznamu, nie dojmy, pocity, podozrenia a pod.

Osobitnú pozornosť venujú autori jazykovej stránke informatívnych textov. V tejto časti sú cenné rozborly chybných a nevhodných slov, slovných spojení a obsahovo nejasných, prípadne nezrozumiteľných viet. Úsilie mladých ľudí o nefunkčnú nespisovnosť, ktorou zvyčajne zakrývajú prázdnotu, príp. vyjadrujú vzdor alebo túžbu stať sa zaujímavým, vtipne kritizujú epigramom K. H. Borovského *Není nad originalnost*.

Autori sa citlivo dotýkajú aj problematiky vývinu jazyka, upozorňujú čitateľov, že nie všetky zmeny v jazyku možno prijať, aj keď nové potreby dorozumievania potrebujú nové jazykové prostriedky. Modernizovať jazyk možno len kvalifikovane, tak, aby sa nenarušila najzákladnejšia funkcia jazyka — byť prostriedkom na dorozumievanie.

Kapitola *Zdroje informácií v neznámom prostredí* dáva čitateľovi návod, ako sa treba pýtať a ako treba na otázky odpovedať, lebo zle podaná informácia je jedným zo základných zdrojov dezinformácie.

Autori tu zároveň hodnotia aj používanie piktogramov, tabúl a tabuliek, hovoria o ich výhodách a nevýhodách. Pomerne veľa pozornosti venujú aj rozboru cestovného poriadku a hľadajú príčiny, prečo cestujúci len zriedkavo počujú vysielanie staničného rozhlasu.

V druhej časti knihy *Situácia, slovo, čin* venujú autori pozornosť efektívnosti jazykového pôsobenia v takých aspektoch riadenia, akými sú presviedčanie, ovplyvňovanie, hodnotenie, kontrola, a to v rozličných formách. Radia vedúcim pracovníkom, ako majú viesť poradu, aby splnila vytýčený cieľ, ale nezabúdajú ani na ostatných účastníkov porady, od ktorých aktivity tiež závisí jej úroveň: učia ich diskutovať, argumentovať.

Kapitola *Prostriedky jazykového pôsobenia* upozorňuje čitateľov, že verejný prejav nemá prekračovať rámec spisovnosti, vedúcim pracovníkom ukazuje, že vhodnou voľbou jazykových prostriedkov možno od poslucháčov dosiahnuť viac ako strohým príkazom. V tejto časti autori varujú pred „mlátením prázdnej slamy“ (ak sa hovorí príliš špecializovane alebo príliš všeobecne), ako aj pred prejavmi, ktoré — hoci sú myšlienково bohaté — môžu vyznieť naprázdno, lebo nemajú pevnú štruktúru.

V tejto časti knihy veľa pozornosti venujú autori jazyku masových komunikačných prostriedkov, najmä jazyku televízie a rozhlasu. Chcú tak aspoň čiastočne splatiť dlh, ktorý jazykovedci a filológovia majú: využívajú tele-

víziu (vzdelávacie programy, cudzojazyčné kurzy a pod.), ale sami sú jej dlžníkmi.

Pri úvodnom opise štruktúry predloženej knihy autori uvádzajú, že kniha nemá určené závery. Určená je však všetkým používateľom jazyka, lebo riadenie spoločenských procesov sa dotýka všetkých: jedni riadia, iní sú riadení, ba vari každý z nás je raz v úlohe riadiaceho pracovníka, inokedy sa necháva riadiť inými. Z toho vychodí, že všetci používatelia jazyka sa musia naučiť používať jazyk tak, aby sa ich prejavy vyznačovali vecnosťou, zrozumiteľnosťou a vysokou jazykovou kultúrou.

Iste nie náhodou končia autori svoje zamyslenie nad úlohou jazyka v riadení socialistickej spoločnosti kapitolou *Jazyková výchova ako súčasť celoživotného vzdelávania*. Keďže rozsah používania jazyka v spoločnosti je široký, nemôže škola pripraviť svojich absolventov jazykovo úplne. Preto je potrebné, aby sa každý používateľ jazyka neprestajne usiloval o dokonalejšie poznanie všetkých tých možností na vyjadrovanie myšlienkových obsahov, ktoré mu jazyk poskytuje.

Napriek týmto záverom nejde autorom o mentorovanie, vtipnou a prístupnou formou chcú svojich čitateľov nielen poučiť, ale aj získať ich záujem o zvyšovanie úrovne jazykovej kultúry vlastných prejavov.

Hoci ide o publikáciu určenú predovšetkým českému čitateľovi, má čo povedať aj slovenskému čitateľovi, lebo v súčasnosti, ako hovorí v závere J. Petr, sa otázky spojené s úlohou jazyka pri riadení spoločnosti stávajú predmetom jazykového výskumu na celom svete.

Anna Rýzková

## *Zoznam vžitých českých geografických názvov*

[Vžitá česká vlastní jména geografická. Praha, Český úřad geografický a kartografický 1981 [1982]. 214 s. + 26 map.]

Z teoretického aj praktického hľadiska zaujímavú časť geografických (zemepisných) názvov predstavujú vžité názvy, pre ktoré sa novšie používa aj internacionálny termín *exonymá*. Závažnosť tejto problematiky sa v celosvetovom meradle prejavuje v tom, že otázke exonym sa venuje sústavná pozornosť na konferenciách OSN o štandardizácii geografického názvoslovía (dosiaľ sa konali tri takéto konferencie). Problematika exonym je v jazykoch živá a stále aktuálna, lebo aj exonymá podobne ako iné jednotky slovej zásoby jazyka podliehajú vývinu. Repertoár jednotlivých vžitých názvov sa postupne mení. Súčasný stav v oblasti tejto skupiny názvov je charakterizovaný ústupom exonym v prospech oficiálnych podôb cudzích geografických názvov, nové exonymá vznikajú vo veľmi obmedzenej miere. Najmä z hľadiska potrieb kartografie sa javí ako dôležitá úloha vydávať zoznamy vžitých geografických názvov podľa súčasného stavu ich používania. V kartografických dielach sa na prvom mieste uvádzajú oficiálne názvy, za nimi vžité názvy. A keďže sa inak v jazyku bežne používajú vžité podoby (od nich sa tvoria deriváty, napríklad prídavné mená alebo obyvateľské mená)

a oficiálne podoby fungujú iba v istých osobitných prípadoch (napr. v poštovom styku s cudzinou), majú takéto zoznamy aj širšiu jazykovokultúrnu hodnotu a s prospechom ich môžu využívať pracovníci z oblasti hromadných oznamovacích prostriedkov, redaktori vydavateľstiev atď. Ak berieme do úvahy spomínané vývinové zmeny, dynamiku pri exonymách, je zrejmé, že zoznamy vžitých názvov treba po istom čase revidovať, upravovať, novelizovať.

Cieľ zachytiť súčasný stav pri používaní vžitých českých geografických názvov kladie si publikácia *Vžitá česká vlastní jména geografická*. Štruktúra zoznamu je veľmi jednoduchá a prehľadná: 1. Úvod, 2. Abecedný zoznam vžitých českých zemepisných vlastných mien, 3. Zoznam vžitých českých zemepisných vlastných mien v jednotlivých štátoch, 4. Abecedný zoznam oficiálnych zemepisných názvov, 5. Zoznam skratiek. Napokon sa uvádzajú zmeny po uzávierke. Názvy boli prerokované na 33. schôdzke Návoslovnnej komisie Českého úradu geodetického a kartografického konanej 14. 6. 1978, zmeny na 39. schôdzke 17. 12. 1981.

Za české exonymum sa v zozname pokladá domáca česká podoba inojazyčného zemepisného názvu akéhokoľvek zemepisného objektu, ktorý sa nachádza mimo ČSR. Pri exonyme môže ísť o rozdiel v grafickej podobe alebo iba v zvukovej podobe. Úzus grafických exoným možno podľa autorov stabilizovať (kodifikovať) pomocou zoznamu, určenie zvukových exoným si vyžiada samostatný výskum existujúceho úzu. V publikácii sa pod exonymami rozumejú iba grafické exonymá, podoby odlišné v písanom jazyku. V úvode sa podáva aj klasifikácia českých exoným. Je veľmi blízka klasifikácii slovenských exoným, ktorú sme podali na 1. československej onomastickej konferencii (Exonymá v slovenčine. In: Onomastika jako společenská věda, Praha 1983, s. 181—184).

V časti Abecedný zoznam vžitých českých zemepisných vlastných mien sa v piatich stĺpcoch spracúvajú tieto údaje: 1. české zemepisné vlastné meno, resp. české exonymum spolu s výslovnosťou, morfológickými údajmi a adjektívom, 2. oficiálny názov, 3. druh objektu, 4. lokalizácia, 5. geografické súradnice. Napr.

- |                      |                       |         |              |             |
|----------------------|-----------------------|---------|--------------|-------------|
| 1. Aara (ára)        | 2. něm. Aare          | 3. ř.   | 4. Švýcarsko | 5. 47s—8v   |
| 2. -y, ž.; aarský    |                       |         |              |             |
| 1. Aljaška           | 2. angl. Alaska Range | 3. poh. | 4. USA       | 5. 63s—151z |
| 6. -ce, ž.; aljašský |                       |         |              |             |

Z jazykového hľadiska je tu dôležité určenie vžitého českého názvu a príslušného oficiálneho názvu, z geografického a kartografického hľadiska je dôležité určenie druhu objektu a jeho lokalizácia. Takto je zaručená identifikácia každého exonyma. Spracovanie tejto časti zoznamu je dosť blízke spracovaniu cudzích zemepisných názvov (aj exoným) v Slovníku slovenského jazyka VI [ďalej SSJ] z r. 1968, je však podrobnejšie. V SSJ sa pri každom názve navyše uvádzajú aj obyvateľské mená (mužské aj ženské podoby), neuvádzajú sa však geografické súradnice, čo vyplýva z povahy tohto slovníka ako jazykovej príručky. Iba v jednotlivých prípadoch v posudzovanom

zozname českých exonymů chýba niektorý údaj, napr. pri názve *Abidžan* sa nezaznamenáva tvar príd. mena. V úvode na s. 4 sa hovorí, že české exonymá sú podľa potreby doplnené odporúčanou výslovnosťou, morfológickými údajmi, adjektívom, oficiálnym názvom v príslušnom jazyku (v abecednom poradí) a lokalizáciou objektu určením miesta a geografických súradníc, vymedzenie tejto potreby nie je však jasné. Azda pri názve *Abidžan* nie je nevyhnutné uvádzať príd. meno, ale napr. pri názve *Alexandrie* by bolo vhodné uviesť nielen príd. meno, ale aj ďalšie údaje, ktoré sa pravidelne zaznamenávajú v prvom stĺpci (uvádza sa iba české exonymum *Alexandrie*). Napr. pri exonyme *Kastilie*, ktoré je podobne zakončené, sa v zátvorkách zaznamenáva výslovnosť druhej slabiky ako *-tý*, je tu údaj o lok. sg. *-ii*, skratkz. ženského rodu ž. a je tu aj príd. meno *kastilský*. Nám sa ako najvyhovujúcejšie javí také riešenie, keď sa pri každom názve uvádzajú vyčerpávajúce všetky údaje, hoci by sa na prvý pohľad zdalo, že niektoré sú „nadbytočné“. Takéto spracovanie má aj tú výhodu, že môžeme rozoznávať viacslovné názvy, pri ktorých sa odvodené prídavné mená nepoužívajú, a viacslovné názvy, pri ktorých sa takéto deriváty používajú, napr. k názvu *Bodamské jezero* (v slovenčine *Bodamské jazero*) sa odvodené prídavné meno nepoužíva, ale napr. k názvu *Blízky východ* sa v slovenčine používa derivát *blízkovýchodný*. Ak dôsledne uvádzame všetky údaje, potom vidíme aj takéto rozdiely, inak nie sme si istí, či ide o rovnaké alebo rozdielne prípady.

V tretej časti sa nevydeľujú priamo jednotlivé štáty, v ktorých sa vyskytujú české exonymá, ale sa postupuje od väčších celkov. Vydeľuje sa najprv Eurázia, potom Afrika, Amerika, Austrália, Antarktída, v rámci Eurázie Európa a Ázia, ale osobitne aj Sovietsky zväz. Amerika sa člení na Severnú a Južnú Ameriku, Austrália na Austráliu a Oceániu. Potom sa už vydeľujú jednotlivé štáty. Táto časť je užitočná preto, že nám poskytuje prehľad o rozložení exonym v jednotlivých štátoch, príp. aj geografických celkoch, do ktorých tieto štáty patria. S exonymami z územia Slovenskej socialistickej republiky sa tu nepočíta, predpokladá sa používanie oficiálnych, teda slovenských podôb. V spisovnej slovenčine existujú nepočetné exonymá z územia Českej socialistickej republiky, napr. *Karlovy Vary* — *Karlove Vary*, *Mariánské Lázně* — *Mariánske Lázně* a pod., inak sa aj tu predpokladá používanie pôvodných českých názvov. V bežnej českej jazykovej praxi sa neraz slovenské názvy používajú v upravenej podobe, napr. *Piešťany* — *Pišťany*, sústavnejšie názvy typu *Nizke Tatry* — *Nízke Tatry* (v slovenčine skrátenie prípony podľa pravidla o rytmickom krátení, v češtine sa krátenie neuplatňuje). V kartografických dielach sa v jednom aj druhom prípade uplatňuje zásada používať oficiálne názvy, takže z tohto hľadiska exonym niet.

V publikácii sa myslelo aj na niektoré osobitné prípady. Napríklad pri čínskych názvoch sa popri českom prepise uvádza v hranatých zátvorkách aj prepis v systéme *pinyin*, ktorý schválila Štátna rada Čínskej ľudovej republiky (čínska vláda) ako oficiálny prepis čínštiny do latiniky na území CER a odporúčala ho na všeobecné používanie. III. konferencie OSN o štandardizácii geografických názvov v r. 1977. Autori mali na mysli aj prípadné ďalšie požiadavky na exonymá. Od autorov publikácií s mapovými prílohami sa tu požaduje, aby sa nové exonymá pri svojom prvom výskyte v texte u-

vádzali vždy v dublete, pričom podoby názvov na mapách musia presne súhlasiť so znením tých istých názvov v texte. Ak je potrebné v texte vysvetliť význam názvu a uviesť jeho preklad, treba výslovne túto skutočnosť zdôrazniť a treba upozorniť na to, že nejde o české exonymum. Zdá sa, že práve touto cestou sa niekedy rozširujú exonymá, čo je v istom zmysle v rozpore so súčasným trendom v jazyku a aj s vedomým úsilím o obmedzenie počtu exonym. Príkladom môže byť názov *Saigon* a nový názov *Thanh pho Ho Chi Minh*, namiesto ktorého sa u nás používa preklad (v češtine *Ho Či Minovo Město*, v slovenčine *Ho Či Minovo Mesto*). Zrejme sa tu najprv použil preklad na ozrejmienie nového názvu, ten sa však začal používať namiesto oficiálneho názvu, takže vzniklo nové exonymum (preklad, kalk).

So zreteľom na osobitné postavenie názvov štátov a správnych jednotiek, ako aj názvov oceánov, morí a ich častí, morských prúdov a podmorských útvarov sa tieto exonymá, ak sa používajú, uvádzajú v samostatných publikáciách. Zároveň s recenzovaným zoznamom vyšla aj publikácia *Jména států a jejich územních částí*, ktorú vydali Český úřad geodetický a kartografický a Slovenský úřad geodézie a kartografie. Obsahuje paralelne vedľa seba český a za ním slovenský názov štátov a ich územných častí. Tento zoznam nahrádza českú publikáciu *Názvy států a zemí* (Praha 1973) a slovenskú publikáciu *Zoznam štátov a krajín sveta* (Bratislava 1974). V rukopise je zatiaľ zoznam vžitých českých názvov morských prúdov a podmorských útvarov (na jeho základe sa má vydať podobný zoznam slovenských vžitých názvov).

Ladislav Dvonč

## SPYTOVALI STE SA

**Hindčína a hindustančina.** — J. S. z Košíc sa nás pýta, aký je rozdiel medzi hindustančinou a hindčinou, resp. či to nie je ten istý jazyk.

Hindustančina je bežne hovorený (kolokviálny) jazyk rozšírený v severnej Indii. Pôvodne to bol dialekt dillíjsko-merathskej oblasti, ktorého charakter výrazne ovplyvnili moslimskí dobyvatelia. Tento jazyk sa stal základom pre vznik spisovnej hindčiny i spisovnej urdčiny. Hindustančina dodnes slúži ako lingua franca (bežný dorozumievací prostriedok, v ktorom sú k základnému jazyku primiešané prvky iných jazykov) severnej Indie. Ako ukázalo sčítanie ľudu r. 1961, ťažko ju jednoznačne odlišiť od hovorovej hindčiny i hovorovej urdčiny.

Spisovná hindčina sa formovala koncom 18. stor. Používa písmo dévanagari a prikláňa sa k sanskritskej tradícii. Za svoj materinský jazyk ju vyhlasuje okolo 150 miliónov ľudí. Má bohatú literatúru, zahrnujúcu aj staré literárne pamiatky, ktoré vznikli v jej rozličných dialektoch (napr. vo východnej hindčine, v bradžčine). Je úradným jazykom šiestich indických štátov a súčasne aj úradným jazykom Indickej republiky.

Spisovná urdčina používa arabské písmo a hojne preberá slová z arabčiny a perzštiny. Je úradným jazykom v Pakistane (popri angličtine).

Anna Rácová

**Zapolárie — zapolárny.** — M. B. z Bratislavy sa spytuje: „Vo Večerníku som pred istým časom čítal: *Zapolárne ložiská dajú v r. 1985 polovicu ťažby plynu v Sovietskom zväze. Pásmo sa tiahne od Ussurijskej tajgy bezhraničnými rovinami zapolárnej tundry. Nehľadiac na zložité podmienky zapolária, zvyšujú pracovné kolektívy svoje výkony každým dňom. Od zapolária po Karpaty sa vinie jedna z hlavných stavieb 11. sovietskej päťročnice.* Slová *zapolárny, zapolárie* som v slovníkoch nenašiel. Sú spisovné?“

Prídavné meno *zapolárny* vzniklo trochu nezvyčajným a zatiaľ ojedinelým spôsobom zo spojenia *za polárnym kruhom*. Ide tu vlastne o istý druh univerbizácie v tom zmysle, že sa z citovaného spojenia vybrala najzávažnejšia časť, syntakticky určujúci člen spojenia, a to predložkový výraz s adjektívom *za polárnym*, ktorý bezprostredne vyvoláva asociáciu chýbajúceho slova — *kruhom*.

Podobne sú z predložkových spojení, ale substantívnych utvorené aj mnohé iné adjektíva, napr. *prímorský* (pri mori), *podmorský* (pod morom), *zakarpatský* (za Karpatmi), *podkarpatský* (pod Karpatmi), *zamaгурský* (za Magurou), *zalužický* (za Lužicou) atď.

Podstatné meno *zapolárie* sa svojím zakončením príponou *-ie* zaraďuje k názvom miesta utvoreným z menných predložkových spojení príponou *-ie* a dakedy aj zmenou niektorých predložiek na dlhú predponu (za — *zá-*, pri — *prí-*), napr. *zámore* (krajina za morom), *podzemie* (miesto pod zemou), *prízemie* (miesto v dome najbližšie pri zemi), *zahraničie* (miesto za hranicami), *Zátisie* (kraj za Tisou), *Zamagurie* (kraj za Magurou) a pod. Kým uvedené spojenia vznikli z predložkových spojení *za morom*, *pod zemou*, *pri zemi*, *za hranicami*, *za Tisou*, *za Magurou*, pri tvorení slova *zapolárie* sa vychádza z predložkového spojenia *za polárnym kruhom*. Vynechanie slova *kruhom*, ako sme už povedali, nenarúša zrozumiteľnosť podstatného mena *zapolárie*. Predpona *za-* sa nepredlžuje, ostáva krátka ako v slovách *Zamagurie*, *zahraničie*, *Zakarpacie*.

Napokon treba ešte uviesť, že obidve slová — prídavné meno *zapolárny* aj podstatné meno *zapolárie* — sú vlastne novšie prevzatia z ruštiny. Napr. vo Velkom rusko-slovenskom slovníku (1. zv. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960) sa pri ruskom prid. mene *zapolarnyj* uvádzajú slovenské ekvivalenty *za polárnym kruhom*, *polárny* a pri substantíve *zapolarje* opisné ekvivalenty *polárna oblasť*, *oblasť za polárnym kruhom*.

Hoci prídavné meno *zapolárny* a podstatné meno *zapolárie* nie sú utvorené podľa bežných slovotvorných modelov, vhodne sa zaraďujú do súčasnej slovnej zásoby spisovnej slovenčiny.

Eva Rísová

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 18, 1984, č. 4. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v marci 1984. Registr. zn. F-7500.

# KULTÚRA SLOVA

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGENR, D-8000 München 34,, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS. B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1984

Cena Kčs 3,—